

ETNIČNO RAZLIKOVANJE V SLOVENIJI: IZBRANE PROBLEMATIZACIJE¹

ETHNIC DIFFERENCE IN SLOVENIA: SELECTED PROBLEMATIZATIONS

The basic research project that the present article reports on carried in its title the formulation "processes of ethnic differentiation in Slovenia" rather than a more positivistic expression, for example "ethnic groups in Slovenia." The distinction between the statements "various ethnic groups live in Slovenia" and "processes of ethnic differentiation take place in Slovenia" is crucial: what intervenes between the two is precisely the reorganisation of perspective, that is, shift in the point of view, that distinguished between everyday, commonsensical perception of reality and its analytical deconstruction. On the level of everyday life, both perceptions are obviously and verifiably true: the difference being that the former does not have analytical potential, whereas the latter does. This confines the first statement to the realm of so-called commonsensical, popular conception, while the second one situates itself in the realm of scientific analysis.

The main problem in the Slovenian context is that the difference between the above types of perceptions is not clearly recognized in any public discourse – professional, political, and media – and that the statements are read as equivalent. The author uncovers the characteristics of the processes of ethnic differentiation in Slovenia with examples from expert production, history writing, political, legal and media discourses.

Keywords: ethnic groups, processes of ethnic differentiation, public discourses, volkisch 'expertise', professional ethics

Temeljni raziskovalni projekt, s katerega članek poroča, je imel v naslovni formulaciji "processe etničnega razlikovanja v Sloveniji", ne pa morda kakega bolj pozitivističnega izraza, npr. "etnične skupine v Sloveniji". Razlikovanje med izrekoma "v Sloveniji živijo različne etnične skupine", in "v Sloveniji potekajo procesi etničnega razlikovanja" je bistvenega pomena: med njima posreduje natančno tista reorganizacija perspektive, to je premik gledišča, ki razločuje vsakdanjo, zdravorazumsko zaznavo realnosti od njene analitske razstavitve. Obe zaznavi sta na ravni vsakdanjega življenja očitno in preverljivo resnični; razlika med njima je ta, da prva nima analitskega potenciala, druga pa. S tem je prva izjava v območju t.i. zdravorazumske, ljudske predstave, druga pa v območju znanstvene analize.

V slovenskih razmerah je neznanski problem ta, da razlika med gornjima tipoma zaznav ni jasno prepoznana v nobenem javnem govoru – strokovnem, političnem, medijskem -, in da se izjavi bereta kratkoma kot enaki. Avtorica skozi primere iz strokovne produkcije, zgodovinopisja, ter politično-pravnega in medijskega govora razkriva lastnosti procesov etničnega razlikovanja v Sloveniji.

Ključne besede: etnične skupine, procesi etničnega razlikovanja, javni diskurzi, narodnjaško strokovnjaštvo, strokovna etika

Temeljni raziskovalni projekt,² s katerega na tem mestu poročam, je imel v naslovni formulaciji "processe etničnega razlikovanja v Sloveniji", ne pa morda kakega bolj pozitivističnega izraza, npr. "etnične skupine v Sloveniji". Razlikovanje med izrekoma "v Sloveniji živijo različne etnične skupine", in "v Sloveniji potekajo procesi etničnega razlikovanja" je bistvenega pomena: med njima posreduje natančno tista reorganizacija perspektive, to je premik gledišča, ki razločuje vsakdanjo, zdravorazumsko zaznavo realnosti od njene analitske razstavitve. Obe zaznavi sta na ravni vsakdanjega življenja očitno in preverljivo resnični; razlika med njima je ta, da prva nima analitskega potenciala, druga pa. To pomeni, da prva nima zmožnosti razložiti tega, kar trdi, druga pa.

V slovenskih razmerah je neznanski problem ta, da razlika med gornjima tipoma izjav ni jasno prepoznana v nobenem javnem govoru - strokovnem, političnem, medijskem -, in da se izjavi bereta kratkomalo kot enaki.

"PROCESI ETNIČNOSTI" ALI "ETNIČNE SKUPINE"?

Čeprav sem o tem že obširno pisala drugje (Šumi 2000; 2000a), bom na tem mestu na kratko in antitetično, z ilustracijami, obnovila elemente analitskega pogleda, ki pisanje o etničnosti šele osmislijo kot znanstveno početje.

Bistvo analitskega pogleda je mogoče označiti kar se da na kratko: vzdržati se moramo imenovanja kake stvari, preden ugotovimo in opišemo, kako se obnaša "v akciji". Poslednji razlog (poleg množice tistih, ki se tičejo različnih vidikov znanstvene epistemologije in etike) je tako rekoč fizikalen: prav vse stvari na svetu, vključno z ljudmi, obstajajo samo znotraj nenehno potekajočega časa in skozi tisto, kar počnejo. Če si zamislimo, da bi bilo mogoče čas ustaviti in bi bili sami kot opazovalec edini izvzeti iz tega stanja negibnosti, bi bilo to, kar bi videli, dobesedno oropano vsakega smisla: iz statične slike ne bi mogli opisati nobene reči in nobene osebe, niti ne bi mogli reči, kaj ena drugi pomenijo.

Natančno to naredi gornja izjava, ki pravi, da "v Sloveniji živijo različne etnične skupine": na način ustavitve vsega gibanja ta trditev ne zmore povedati, kakšne so te skupine, kdo so njihovi člani, kaj jih dela "etnične" in kaj bi to bilo, kakšna je njihova interakcija, pa tudi ne, kako sploh nastajajo in se ohranjajo, in v kakšnih razmerah so dostopne opazovanju. Vsa ta bistvena vprašanja, ki šele omogočajo

* * *

¹ Za kritično branje osnutkov in mnogih verzij tega besedila ter mnoge koristne pripombe se zahvaljujem kolegom Martinu Berishaju, Špeli Kalčić, Duški Knežević Hočevar, Miranu Komacu in Hannah Starman.

² Procesi etničnega razlikovanja v Sloveniji: soočanje percepcij. Financer: MŠŽŠ, julij 2001 - junij 2004, šifra projekta: J5-3543-0504-04. Za sumarno informacijo s projekta gl. tudi: <http://www.invs.si/>.

znanstveno analizo, so zreducirana na aksiomatično predstavo, da so te skupine naravno dejstvo: verjeti moramo, da je etničnost lastnost oseb in skupin, ki je trajna, od vedno in v bistvu nespremenljiva.

Če gornjo izjavo izreče strokovnjak in z njo začrta začetno točko svojega opazovanja, si je analizo vnaprej preprečil, to pa iz preprostega razloga: ker je nosilce akcije imenoval že na samem začetku in jih skozi imenovanje prepoznal prej, kot je lahko ugotovil, kaj počnejo takega, da jih je mogoče imenovati npr. "etnične skupine". Na ta način je opazovanje družbenega procesa nepovratno postvarjeno, **reificirano**: tisto, kar je v resnici nesnoven, nenehen in zelo kompleksen **družbeni proces med ljudmi v interakciji**, tak strokovnjak zagleda kot (nasprotnoče si, različne) **lastnosti oseb in skupin ljudi**, nastanek teh različnih lastnosti pa gleda kot stvar premočrtnega zgodovinskega dogajanja: tak pogled dejansko, živo interakcijo, ki med ljudmi nenehno poteka ter proizvaja in sporoča zaznava različnosti, investira v preteklost, jih **desinhronizira**: prav desinhronizacija je bistvena lastnost vsakega ljudskega, tj. zunajstrokovnega razlagalnega modela.

Tudi procese, ki domnevno potekajo med tako različnimi ljudmi, tovrsten strokovnjak zagleda kot "objektivno" enake; ne misli torej le, da imajo ljudje lastnosti, ki jih objektivno, naravno delajo npr. "etnično" različne, temveč tudi, da se na ravni teh človeških lastnosti odvija enotno, univerzalno, enoznačno dogajanje. V ilustracijo povedanega lahko citiram kar Statut Inštituta za narodnostna vprašanja, ki svoje področje znanstvenega delovanja v osmih zaporednih alinejah opredeljuje takole:³

Inštitut za narodnostna vprašanja je javna raziskovalna organizacija na področju etničnih študij, ki interdisciplinarno proučuje naslednje tematike:

- slovensko narodno vprašanje,
- položaj slovenskih narodnih skupnosti v Italiji, Avstriji in na Madžarskem,
- položaj Slovencev v državah naslednicah nekdanje Jugoslavije,
- položaj slovenskih izseljencev,
- položaj narodnih skupnosti (narodnih manjšin in drugih etničnih skupnosti) v Sloveniji, - položaj migrantov v Sloveniji,

* * *

³ Statut INV je seveda na voljo v tajništvu INV, gornje besedilo pa je naslovno pojasnilo tudi na spletni strani INV, na naslovu <http://www.invs.si/>. Seveda je treba v obrambo ustanove, ki me zaposluje, povedati tudi to, da so tako njeno ime kot tudi statutarni opisi njene dejavnosti stvar tradicije in nekakšne sentimentalnosti do te tradicije, ki ustanovi s tako dolgo kontinuiteto pač pritiče, in ki nenehnih spreminjanj svoje "ustave" pač ne prenese. - Tudi s povedanim ne trdim, da je navedena statutarna opredelitev "napačna" ali "neresnična" v kakem vsakdanjem smislu: kot bo razloženo, je le strokovno nekoncizna – pač zato, ker v glavnem sledi zunajstrokovnim zaznavam problematike.

- teorijo in metodologijo proučevanja etnične problematike,⁴
- pojavne oblike etničnega vprašanja (etničnosti, nacionalizma) v Evropi in v svetu.

Prvih pet alinej se nanaša na poseben korpus znanj, ki je v Sloveniji historično, po svojem nastanku izrazito politično aktivistično, in pravno in ideološko podprto početje;⁵ to je kazno že v dejstvu, da se besedilo s taksonomičnim naštevanjem svojih problematik podreja tovrstnim državnopravnim poimenovanjem. – Peta alineja oznani, da so narodne skupnosti (kar je sedanja ustavna dikcija) lahko manjšine **in druge** etnične skupine, kar v nobenem strokovnem pogledu ni res: etnična skupina (tj. tista, ki sebe pojmuje kot etnično razločeno) nikakor ni isto in nima enakih meja kot "manjšina" (kar je pravniško, normativno ime za

* * *

⁴ Poleg izrazito zunajanalitskega orisa znanstvenega početja ta odlomek Statuta vsebuje dva precej komična izraza: interdisciplinarno proučevanje pripiše kar organizaciji, poleg tega pa isti organizaciji kot temeljno preopracijo pripisuje tako komplicirano dejavnost, kot je "proučevanje ... teorije in metodologije proučevanja etnične problematike". Takšno proučevanje proučevanja bi bilo seveda še kako dobrodošlo, če bi bila med naloge sodelavcev INV vključena vsaj še, denimo, teoretska produkcija sama.

⁵ O tem korpusu znanja sem posebej pisala v št. Šumi 2000, 2000a, 2001; v pričujočem zvezku je historiat te tradicije spisal kolega Samo Kristen. – Za potrebe prijavnega obrazca za programsko skupino INV v letu 2004 sem predlagala takole formulacijo, ki je bila v redakcijskem postopku tudi sprejeta: "**Slovensko narodno vprašanje**. S tem imenom označujemo posebno multidisciplinarno raziskovalno tradicijo, pristop in tematiko, ki jo INV (oz. njegovi predhodniki) kontinuirano proučuje že skoraj osem desetletij in je s tem najstarejši tovrstni raziskovalni inštitut v Evropi (v Evropski uniji in širše). Ta tematika se je oblikovala po prvi svetovni vojni, v času razmejitvenih procesov v Evropi, bila pa je tudi angažiran humanistični odgovor na pojav fašizma in na njegovo rasistično politiko v Italiji (slovenski begunci iz Italije so bili ključni pobudniki za ustanovitev predhodnika INV, Manjšinskega instituta). Sprva je bilo težišče raziskovanja na slovensko govorečih populacijah v sosednjih državah. Ta raziskovalna tradicija danes predstavlja organiziran, ideološko in metodološko podprt raziskovalni interes za slovensko govoreče/izjavljene ljudi v Sloveniji in v zamejstvu (sosednjih državah) ter za slovensko diasporo po svetu, posebno pozornost pa namenja tudi proučevanju procesov oblikovanja meddržavnih meja in njihovih posledic v Evropi v 20. stoletju. Obravnava tudi manjšinsko/večinske in medmanjšinske odnose na ozemlju Slovenije in na območju 'zgodovinske poselitve Slovencev' ter posebno pozornost namenja konceptu in problematiki t.i. 'skupnega slovenskega kulturnega prostora'. Ideološko izhodišče sta pravna in politična enakost, pristop pa bistveno opredeljuje nacija o pravni in politični neenakosti Slovencev v navedenih okoljih v obseženem času. Obravnava slovenskega narodnega vprašanja vključuje vrsto disciplin, znatraj njega pa so nastala klasična dela, ki so za družboslovje in humanistiko v Sloveniji konstitutivna (npr. v zgodovinsko jezikoslovju, etnologiji, socialni in politični geografiji, demografiji, pravu, politologiji, itd.). Slovensko narodno vprašanje je po svoji temeljni epistemološki usidranosti in naravnosti izrazito afirmativna tradicija proučevanja etničnosti, primerljiva z mnogimi tovrstnimi tradicijami v Srednji in Zahodni Evropi, pa tudi v ZDA, Kanadi in Latinski Ameriki. Je teoretsko in metodološko sinkretična in dinamična ter temelji na pozitivističnih tradicijah, afirmativni zakonodaji in politiki – tako na nacionalnih ravneh kot tudi na mednarodni ravni. Z obravnavanjem izjavljene in zaznane kulturne, etnične in jezikovne različnosti ter njenega pravnega in političnega urejanja se kot topično definirana problematika veže zlasti na t.i. manjšinske študije in ima v aktualnem trenutku predvsem pravno in politično aplikativni potencial, nove dimenzije pa ji daje vključevanje Slovenije v evropske integracijske procese. V zadnjem času je del te tradicije tudi njeno kritično prepraševanje in vrednotenje z vidika vrste možnih teoretskih, zgodovinskih, ideoloških, ideacijskih in metodoloških presoj." – Tudi ta dokument, prijava na javni poziv znanstvenega ministrstva za oblikovanje programskih skupin, je dostopen v tajništvo INV.

kulturno in jezikovno različne). Če to razlikovanje na hitro ilustriramo: ljudje-državljeni Slovenije, ki se imajo za Italijane, so v svoji okolici na ravni vsakdanjega življenja akterji v povsem drugačnih procesih etničnega razlikovanja kot pravno pojmovana italijanska manjšina (ki se ji v ustavni dikciji reče "samoupravna narodna skupnost"), ki je ime za ustavno in zakonsko opredeljeno skupnost in njeno politično reprezentanco, ki je sogovornica države. Diskrepanca med mejama in funkcijo obeh skupnosti je izražena npr. v ugotovitvi, da se "manjšinci" ne zanimajo vsi za svoje posebne pravice, ali da o njih niti niso obveščeni (prim. npr. Jesih, v tem zvezku), ali pa v izjavi, da so Italijani v Sloveniji sicer normativno optimalno zaščiteni, da pa so v svojem vsakdanjem okolju žrtve diskriminacije (prim. izjave poslanca Roberta Batellija, v: Hrvatini 2004⁶). V strokovnem smislu torej "manjšina" vsekakor ni isto kot "etnična skupina": če preučujemo samo prvo, do dejanskega življenja etnično razločenih ljudi sploh ne bomo prišli.

Šesta alineja se taksonomije vzdrži in množico gotovo tudi etnično razločenih prebivalcev Slovenije kratkomalo označi za "migrante"; s tem Statut INV ponovno potrjuje in se podreja političnim in pravnoformalnim gledanjem (ki pa so, s stališča znanosti, seveda docela ljudska), saj skozi to alinejo poudari, da tisti etnično razločeni v Sloveniji, ki niso predmet ustavnih in zakonskih zaznav in opredelitev, tvorijo "drugovrstno" problematiko. Razumeti je treba, da kategorija "migrantov" zanesljivo vključuje tudi množico slovenskih državljanov, denimo srbskega, hrvaškega, albanskega, afriškega itd. porekla, torej ljudi, ki se jih gleda kot nosilce fenomenov iz nekako druge polovice prejšnjega stoletja, ki so seveda dosegli svoj vrh v času devetdesetih let prejšnjega stoletja (slovenska država) in se jih zadnje čase vedno večkrat označuje kot "nove/novodobne manjšine". Ti ljudje torej za preučevalce v tradiciji slovenskega narodnega vprašanja predstavljajo poseben problem prav zato, ker so na eni strani večinoma slovenski državljeni, na drugi pa kot domnevno Neslovenci niso predmet eksplicitne ustavne ali zakonske obravnave, razen v splošni določbi 61. člena, ki zagotavlja rabo in negovanje jezikov in kultur (prim. Roter 2004:192). Deskripcija nosilnih tematik INV se torej v njegovem statutu v celoti podreja državnemu gledanju na etnično razločene, s čimer uveljavlja prepričanje, da gre za preučevanje "objektivno", izvorno različnih oseb in skupin.

Zadnji dve alineji sta poskusa opisa analitske produkcije, ki pa sta tudi značilno podrejena reificiranemu gledanju: uveljavljata (ljudsko) prepričanje, da je

* * *

⁶ V tem intervjuju je poslanec Batelli med drugim dejal: "Najizrazitejši [problem, op.I.Š.] je seveda ta, da manjšina kot taka v okolju, v katerem živi, ni sprejeta glede na svojo zgodovino in vlogo, ki ju ima. Zdi se mi, da smo se ponovno vrnili v petdeseta leta v konceptualno pojmovanje zgodbe. Manjšina je videna kot nekaj, kar pomeni grožnja za večino." Pravna zaščitenost "manjšine" je tedaj povsem druga zadeva od dejanskih procesov razločevanja v vsakdanjem življenju.

znanstvenost nekega početja kritično določena skozi "teorijo in metodologijo" kot posebno, od poimenovanja problematik neodvisno početje; in, da na svetu objektivno obstaja "etnično vprašanje" (ki je orisano kot "etničnost, nacionalizem") kot enoten pojav, ki pa ima svoje (domnevno različne) lokalne "pojavnne oblike". Ta lokaliteta je opredeljena kot "Evropa in svet", torej obsega celoten planet, razen Slovenije: besedilo namreč uveljavlja prepričanje, da prvih šest alinej natančno opisuje specifično slovenske "pojavnne oblike" "etničnega vprašanja".

"Etnično vprašanje" (ki je v citiranem odlomku nespreten poskus terminološkega posodobljenja "narodnostnega vprašanja") v analitskem pogledu kajpada ni nekakšen univerzalen globalen pojav z lokaliziranimi različicami, temveč (napačno) ime za poseben historičen tip razlikovalnega procesa v množici drugih procesov, v katerih ljudje medsebojne različnosti izumljajo, uveljavijo, vanje verjamejo, o njih socialno sporočajo in teoretizirajo, to pomeni, proizvajajo predstave o tem, kakšni so izvor, narava in pomen zaznanih razlik. Prav vse različnosti med ljudmi so namreč kulturno konstruirane, tj. vzpostavljene skozi filter množice predstav, ideologij, metod zaznavanja, znanj in verovanj.

V ljudskih predstavah je etnično razlikovanje lahko različno poimenovano in zaznano, npr. kot razlikovanje med "narodi", "kulturami", "jeziki", "rasami", "kastami"; v vseh ljudskih govorih so te razlike pojmovane kot hkrati naravne in neodpravljive. Dva druga tipa "naravnega" razlikovanja sta vsaj še razlikovanje med spoloma in po starosti. Vsa ta kulturno konstruirana razlikovanja o neodpravljivih različnostih niso od vedno (čeprav so ljudje, kot pravi antropološki izrek, gotovo vedno na nek način razločevali vsaj po spolu, starosti in po tem, kdo je "naš" in kdo ni), in niso potekala po enakih razločnicah; družji pa jih ljudska predstava, da gre za take razlike, ki so od vedno, torej izvorne in "naravne", in ki jih ni mogoče odpraviti; v enem od ljudskih govorov, tj. v pozitivnem državnem pravu, so nekatere teh razlik celo zavarovane kot vrednote (npr. jezik, kultura, tudi spol v zakonodaji o npr. posebnih pravicah žensk, itd.).

S tem nikakor nočemo reči, da je npr. razlikovanje med spoloma po svojih vsebinah in družbenem učinkovanju enakovredno razlikovanju med, denimo, govorci različnih "jezikov": enak je samo način, kako zdravorazumsko gledanje obe razlikovanji ustanavlja: po povedanem tako, da dejansko dinamiko sprotnih procesov razlikovanj vplaga v preteklost, to preteklost pa si predstavlja kot "rast" od nekakšnih začetkov do današnje kompleksnosti. Narava biološke razlike med spoloma (spolni dimorfizem) je tako bistveno drugačna in drugovrstna od tistega, kar imenujemo spolna dihotomija (ki je kulturno fabricirana, ideologizirana ljudska predstava o izvoru, naravi in pomenu spolne razlike). Povejmo to s primerom. V mnogih časih in prostorih so bile ženske tiste, ki so jih dolžili jaločnosti, če je bila zveza z moškim brez potomcev; če so rojevale pa samo hčere, so bile prav tako obdolžene, da so "nezmogljive roditi sina". Tisoče in tisoče žensk je zaradi

tega utrpelo hudo preganjanje, socialno izločitev, nasilno smrt. Šele nekako od leta 1952,⁷ ko je bilo mogoče mikroskopsko pregledovati človeški citogenetski sestav, je jasno, da je za spol potomca odgovorna moška spolna celica; prav tako danes vemo, da je, statistično rečeno, za več kot polovico zaznanih neplodnih zvez "kriv" moški. Vendar se žensk, ki rojevajo hčere, še dandanes marsikje v svetu drži stigma, ki vztraja ne glede na ta obče znana biološka dejstva. Tako stigmatiziranje je primer vztrajnih kulturnih predstav o naravi človeške spolne razlike, ki nima nobene zveze z dejansko naravo spolnega dimorfizma.

Podobno velja za jezikovno razliko: tako leksikalne kot strukturne lastnosti človeškega govora, pa tudi jezikovno komuniciranje samo so po svoji naravi, strukturi in učinkih bistveno drugačni od tega, kar ljudska teorija zaznava kot neprehodno različnost med "jeziki". Mehanizem, ki ljudske poglede na neprehodno razliko vzpostavlja, je ideološki trik: naj za primer postavimo, med ljudmi, ki se imajo za Slovence, je danes skoraj gotovo več takih, ki bolje razumejo internetno angleščino kot vsakdanjo prekmurščino; vendar kljub temu, zaradi intervencije ideološkega trika, ki določa predstave o tem, kaj je enako in kaj različno, tako rekoč vsi verjamejo, da je slednja slovenščini "enaka", prva pa radikalno "drugačna" od nje. - Obe gornji ljudski teoriji si predstavljata, da različnost obstaja zato, ker je "naravna", to pomeni, vzpostavljena tako daleč v preteklosti, da je neodpravljiva.

Nocija o konstruiranosti vseh medčloveških različnosti je nadalje tista, ki strokovnjaku v pozitivističnih tradicijah postavlja posebne preglavice: trditev namreč bere tako, kakor da potemtakem razlikovanje - in razlike - med ljudmi niso "resnični". Nasprotno: ksenofobnost, mizoginija, organizirano sovraštvo do npr. "rasno"⁸ drugačnih so še kako resnični. Toda strokovnjak je zunaj območja znan-

* * *

⁷ Leto 1952 zaznava popravek poprejšnje pomote iz poslednjega časa t.i. citogenetskega "temnega veka", ko so zgodnje vizualizacije človeške celice naštele 48 kromosomov, v tem letu pa se je izkazalo, da jih je 46. Prim. Therman in Susman 1993.

⁸ Odveč je opominjati, da seveda človeštvo ne v biološkem ne v kakem drugačnem smislu ni razdeljeno na kake "rase": celotna zahodnjaška "znanost" o rasah je v svoji razviti obliki prav tako proizvod 19. in 20. stoletja evropske svetovne hegemonije. Potrebno pa je povedati, da je sodobna znanost o bioloških razlikah v človeštvu, t.i. populacijska genetika, venomer v nevarnosti, da se bo približala kakim znanstvenorasističnim špekulacijam. Zlasti predstave o antropogenezi, torej "nastanku" človeka, in o širitvi naše vrste širom planeta vedno bolj zlorabljajo evidenco populacijske genetike za reafirmacijo popreproščenih, premočrtnih "razvojnih" predstav, po katerih naj bi danes živeče človeštvo predstavljalo "razvojne stopnje" od "zibelke", ki je Afrika, preko Azije in ameriških staroselev do "najrecentnejše", pač "najrazvitejše", evropske populacije. Take špekulacije najdejo pot celo v najbolj ugledne družboslovne publikacije, izkoriščajo pa dejstvo, da se večina družboslovcev zelo malo spozna na tovrstno biologijo, zato ne razume, da so evidence populacijske genetike same utemeljene na zelo zastarelih "razvojnih" shemah na eni strani (saj se biologi tudi ne spoznajo najbolje na zgodovino družboslovnih teoretizacij o človeški preteklosti), na drugi pa na zelo hipotetičnih matematičnih modelih mutacij genskih markerjev, kakršna sta na primer mitohondrična DNK (mtDNA) in Y kromosom. - Za primer take strokovne kontroverze gl. Jones 2003, in odgovor na ta članek: Wildcat, Šumi in Deloria, 2004.

stvenega početja v trenutku, ko kateregakoli od teh fenomenov gleda kot "naravnega" ali pa celo kakorkoli "upravičenega" (npr. tako, da se brez kake strokovne in etične refleksije zanj dejavno "zavzema"), ali pa kot povzročenege z dejanskimi in objektivnimi lastnostmi konkretnih ljudi. Problem je, kot bomo izpostavili v nadaljevanju, temeljnega pomena za etično podstat znanosti, ki je nerazločljivo zvezana z znanstveno epistemologijo: če strokovnjak tovrstna stališča deli, če njihove socialne konstruiranosti ne razume, če ga prej kot kaka analiza žene kak nepremišljen, "naraven" "patriotizem" ali pa predsodek pred nečem "tujim", potem tvega, da bo njegova strokovna produkcija ne samo neznanstvena, temveč tudi neetična – s tem pa potencialno družbeno nevarna. Skrajn zgled take nestrokovne zagnanosti, ki se je predstavljala kot znanost in ki jo je potrebno venomer citirati, je t.i. evgenika, ki je proizvod 19. stoletja in je bila v časih nacizma podlaga nezaslišanemu genocidu nad Judi, Slovani in Romi v Evropi.

Še en vidik nerazumevanja nocije o konstruiranosti vsega človeškega življenja in sporočanja o njem moramo omeniti. Modernistično, linearistično zgodovino-pisje in družboslovje namreč v svojem projektu odkrivanja "resnic" in "dejstev" povsem prezreta, da so vsaka zgodovinska in družbena dejstva že sama na sebi rezultat kulturne predelave tistega, ki jih je zapisoval oz. kakorkoli družbeno odmevno sporočil. Noben zgodovinski vir in nobeno pričevanje ni neposredovan dokaz kakega družbenega dogajanja zgolj zato, ker je star, ali pa neposreden, npr. pridobljen v kakem anketiranju ali intervjuvanju; vsi ljudje vseh časov so sporočali in zapisovali svoje poglede na dejstva, kakor so jih skozi svojo kulturno formacijo sami zaznavali, ne pa dejstev samih; ti pogledi in njihova posredovanost in konstruiranost pa so bili v vseh človeških časih vedno stvar zelo kompleksnih komunikacijskih procesov med ljudmi. Vendar je modernizem kritično odvisen prav od predstave o nekakšni izvorni preproščini človeštva: dlje kot gremo nazaj, bolj so bili ljudje "pristni" in njihove zaznave "preproste". Skozi ta interpretativni trik torej npr. nacionalna zgodovina uspešno insinuira prav gotovo napačen vtis, da je bila človeška preteklost "preprosta", in da je v smeri k naši sedanosti naraščala njena "zapletenost" ("naprednost"). Ta nocija o progresu, ki je postala tako rekoč obča predstava o vsakršni zgodovini, je bila osrednjega pomena za ideološki projekt nasilnega evropskega ekspanzionizma.

NEMORALNOST STROKOVNJAŠKEGA NARODNJAŠTVA

Najvztrajnejše sodobne ljudske predstave o neprehodnih različnostih med ljudmi imajo vsaj v evropskem prostoru namreč to univerzalno lastnost, da so nasledek (populariziranih, vgrajenih v izobraževalne sisteme, in ideološko zavarovanih) družboslovnih teoretizacij 19. in zgodnjega 20. stoletja, to je historičnega časa, ki ga zaznamuje posebej agresiven tip "globalizacije": pozni

evropski kolonializem in proces razpadanja starih evropskih imperijev. Celotna družboslovna produkcija, ki ji rečemo postmodernizem,⁹ je ustanovljena na zavnavi o odločilni formativni vlogi modernističnih predstav o naravi fizičnega in človeškega družbenega sveta za naš, dandanašnji globalni vsakdanjik. Te predstave splošno označuje monolinearno, psevdoevolucionistično mišljenje: vse stvari imajo svoj nastanek/izvor in nato "razvoj", ki je "napredovanje" v razponu od enostavnega do kompleksnega. Pri tem je prav "izvor" kritično pomemben koncept, ki strokovna pojmovanja o **prehodnih** in **neprehodnih**¹⁰ razlikah razmejuje.

Primer razlike, ki je pojmovana kot prehodna, je t.i. kulturna razlika (kar pa ni isto kot razlikovanje med "kulturami": to je v ljudskih teorijah neprehodno in vedno tudi vidik etničnosti): ta zavzema polje ljudskih razlikovanj, ki so zagledane kot odpravljuje in nebstvene in posledica zgodovinskih naključij; kritično pomembno je prepričanje, da je izvor tako "kulturno različnih" kljub temu enak, različnost pa odpravljiva, nebstvena ali vsaj zabrisljiva. Primer take predstave je npr. tista o različnih slovenskih "dialektih" (in njihovih govorcih), ki so lahko medsebojno praktično nerazumljivi, so pa kljub temu pojmovani kot vidiki "istega jezika": ljudska teorija torej slovenske "dialekte" gleda kot "razvojne stopnje" in različice znotraj krovnega, vrhovnega jezika, ki je knjižna slovenščina. Pri tem se etimološka zgodovina jezikovnih struktur izenači s kulturno zgodovino "objektivnih" (samo)opredeljevanj, ki ju je obe poenotilo romanticistično jezikoslovje 19. stoletja. V tej predstavi je slovenščina vedno nekako "obstajala", treba jo je bilo samo "odkriti" in "formulirati", kar se je zgodilo v linearnem procesu "razvoja slovenske identitete" - ta je tisti, ki je zagotovil nekakšno zgodovinsko "zmago" resnice o "skupnem izvoru" vseh Slovencev, ki jo je prikrivalo večstoletno vmešavanje različnega oblastnega in "etničnega" "tujstva", in ki se je izkazala in uresničila, na primer, v neodvisni slovenski državi in zakonsko zavarovani, edini "pravilni" slovenščini.

* * *

⁹ Med procese, ki so družboslovni postmodernizem kritično navdihnili, štejemo pokolonialno kritiko, gibanje, v katerem so intelektualne elite bivših koloniziranih populacij nekako od šestdesetih let prejšnjega stoletja začele razvijati kritiko kolonialnega linearizma (gl. npr. dela Franza Fanona in Vineya Delorie Jr.). Linearni evolucionizem namreč nikakor ni zgodnja, simpatično naivna teoretizacija človeške preteklosti in sedanosti, temveč agresivna "znanstvena" koroboracija zelo nasilnih procesov kolonizacije, ki je večkrat služila kot direktna apologija genocidnim praksam vse od evropskega nacizma in fašizma (več o tem sem pisala v Šumi 2000: 97 ff).

¹⁰ Teorem o prehodnih ("kulturnih") in neprehodnih ("etničnih") razlikovanjih sem izoblikovala v Šumi 2000 (22ff) in predstavila med drugim tudi v angleškem jeziku v Šumi 2003. Mnogi kolegi in kolegice doma in v tujini so bili tako ljubeznivi, da se jim je zadeva zdela uporabna, npr. Duška Knežević Hočvar, Alenka Janko Spreizer, Hannah Starman, Gregor Starc. Navdih za to dihotomizacijo sem našla v delu svojega učitelja, prof. Staneta Južničiča, ki je zlasti v svojem delu *Identiteta* (1993) govoril o "prehodnih" in "premakljivih" identitetah, vendar večinoma v smislu časnosti ali predvsem tudi formativnosti (prim. npr. str. 137 o prehodni socialni identiteti, ki se je "prevesila v etnično").

Tako je npr. zlasti v času socializma strokovnjaštvo v tradiciji slovenskega narodnostnega vprašanja kot "nezavedne" Slovence pojmovalo ljudi zunaj ozemlja Slovenije, katerih naravni jezik je izmed dejansko obstoječih in govornih slovenskih jezikov (med njimi imajo mnogi tudi knjižne različice, npr. beneščina in v Sloveniji prekmurščina), na primer Benečane in Režijane v Italiji, in Vindišarje v Avstriji in Kanalski dolini v Italiji: ignoriralo, obtoževalo in pregnanjalo je njihovo lastno skupinsko zgodovinsko občutenje razločenosti od centralnega slovenstva v Sloveniji in ga označevalo za ideološko pomoto in kvarni vpliv "tujcev", kar da je treba dejavno korigirati. Cele generacije "narodnih brambovcev" iz vrst strokovnjaštva za slovensko narodno vprašanje so se tako posvečale "dvigovanju (domnevno zaostale, primitivne, zanemarjene, pozabljene) slovenske narodne zavednosti" pri teh ljudeh in njihovem prepisumenjevanju v "pravilno slovenščino", namesto da bi njihove zgodovine in jezike štejele za legitimne različice in dele slovenstva, jih raziskovale in podpirale njihovo promocijo ter vednost o njih. Klasičen tovrsten "program" je ubesedil npr. Fran Zwitter že leta 1946 (v: Avšič 1946:11), ko je poročal o srečanju slovenskih partizanov s slovensko govorečimi Benečani:

Med to zaostalo ljudstvo so prišli med to [drugo svetovno, op. I. Š.] vojno slovenski partizani. ... Beneški Slovenci, ki so prej govorili le svoje domače primitivno slovensko narečje, a jim je bila sicer neznana vsa slovenska kultura in življenje slovenskega naroda, so se seznanili z gibanjem, ki jih je prebudilo iz njihove narodne nezavednosti...

Na ravni neprehodnega razlikovanja (kamor štejemo npr. razlikovanje med spoloma in "etnično" razlikovanje), ki je utemeljeno na predstavi o nepremostljivo različnem izvoru, se je kritični obrat v linearizem zgodovinsko dogodil, ko so evropske meščanske elite v kmečkem prebivalstvu, s katerim so bile do tedaj v neprehodnem razlikovalnem odnosu, zagledale svoje "kulturne prednike"; pozne srednjeveške kmečke kulturne prakse in vernakularje, ljudsko literaturo, glasbo itd., temeljito romanticistično predelane, pa so vzpostavile kot lastno "kulturno dediščino". Na ta način je bil historično zamejen obseg različnih "narodov". V tem procesu so stari imperiji, kjer je bila oblast vzpostavljena na suvereniteti vladarja, začeli razpadati na nacionalne države, v katerih je suvereni nosilec oblasti postal "narod". "Narod" je bil večinoma razumljen kot ne le kulturno enovita, temveč tudi biološko, izvornostno homogena entiteta; teorije o "etnogenezi" so tedaj ustanovile moderne zgodovine tovrstnih kontinuitet, t.i. nacionalne zgodovine.

Poseben problem današnjega narodnjaškega strokovnjaškega gledanja je, da prav enako kot meščanske elite 19. stoletja "skupni izvor" vidi kot v bistvu biološki fenomen: vsi Slovenci naj bi imeli skupne prednike: slovenstvo je torej zaznano kot biološka prakategorija. To gledanje, ki je seveda rasistično in povsem nezgodovinsko, je mogoče zato, ker tak strokovnjak izkazuje sistematično nerazumevanje

narave, vsebin in moči modernističnih teoretizacij. Tako npr. zanj lahko postavlja poseben problem znamenito vprašanje, ali je "etničnost" od vedno, ali pa je nemara evropski zgodovinski pojav 19. stoletja. To vprašanje (katerega "žrtve" so navadno klasični avtorji, ki so pri tem sistematično narobe razumljeni in citirani, npr. Anthony Smith, Ernst Gellner, Eric Hobsbawm in Benedict Anderson), je nesmisel: ne gre za (ne)obstoj "etnosov" in "narodov", temveč za dejstvo, da je vprašanje samo skupaj z obema domnevnima subjektoma, "etnosom" in "narodom", produkt pogleda 19. stoletja, vsi skupaj pa so omogočili vzpostavitev etnogeneze in linearnih nacionalnih zgodovin.

Še en vidik teh zgodovin je treba očrtati. Zaznamuje jih namreč privedba antičnosti v psevdohistorične tematizacije tedanjega družboslovja, tj. "izum" predstav o grški in rimljanski antiki, ki so se vse od renesančnih meščanskih gibanj dalje vzpostavljale kot pratočka pojmovanj evropske zgodovine oz. zgodovine (edine, vrhovne, najvišje razvite) "civilizacije", nato pa v 19. stoletju kot eden od temeljev "narodnostnih prebujanj".¹¹ Pozitivistično branje omenjenih klasikov, ki družboslovni modernizem (in njegove antičnostne navdihe) analizirajo, lahko povzroči neverjetno serijo trditev, npr. takole:

Že takoj na začetku se soočimo z določeno terminološko zadrego, predvsem kar zadeva ločevanje med pojmom "narod" in "nacija". Termin "etnija" in vse pridevniške izpeljanke so med teoretiki manj sporne. Večinoma soglašajo, da gre po eni strani za organizacijsko stopnjo v hierarhiji (rod, pleme, etnija, narod in (ali) nacija), po drugi pa pomeni vse številčnejše družbene skupnosti, ki so praviloma vezane na določeno ozemlje in se razlikujejo od sosednjih skupnosti (Zupančič 1999:17-8).

Nasprotno od citiranega ne obstaja prav nikakršna terminološka zadrega glede "naroda" in "nacije"; "etnija" ("etnos") je ena najbolj spornih označnic v strokovni literaturi in nikakor ni razumljena v isti sapi s svojimi "pridevniškimi izpeljankami" (prim. Šumi 2000:17ff), teoretika pa, ki bi še dandanes v maniri kakega antično navdahnjenega viktorijanskega evolucionista razglašal, da je "etnija" "stopnja" v kaki razvojni hierarhiji, preprosto ni, ali pa ni teoretik – prav take stopenjske hierarhije so bile namreč v 19. stoletju "oživljena" sistematika, ki se je pripisovala antičnemu grškemu sestavu rodov, klanov itd. Omemba številčnejših skupnosti (da naj bi bile torej "etnične" samo tiste skupnosti, ki so dovolj številčne) je v gornjem citatu docela enigmatska. - Zadnji stavek samoumevno formulira zunajanalitski pogled, po katerem se "etnične skupnosti" pač "razlikujejo" od svojih sosedov. Naj ponovim: v analitskem pogledu etničnost ni lastnost ljudi

* * *

¹¹ Za slovensko različico teh dogajanj, ki so se močno zgledovale po sočasnih procesih med Nemci in Čehi v stari Avstriji, in ki so se izrazile v sokolskem gibanju kot utelešenju antičnega ideala telesnosti in narodne duhovnosti, gl. odlično doktorsko tezo Gregorja Starca (2004).

ali skupin ljudi, temveč je produkt živih, nenehno potekajočih razlikovalnih procesov, **v katerih pa akterji sami seveda verjamejo, da jih medsebojno razločujejo neodpravljive, izvirne razlike, ki so njihove "objektivne lastnosti"** - kar pa analitik seveda ne more in ne sme verjeti, če hoče biti analitik. Zaznave o različnosti tudi niso odvisne od tega, koliko sta si dve etnično razločeni skupnosti "objektivno", v očeh kakega hipotetičnega "nepriistranskega opazovalca", podobni: včasih so si namreč skupnosti v etničnem odnosu (ali celo konfliktu) celo zelo podobne, imajo lahko bolj ali manj "enak" jezik in izvajajo nerazločljivo podobne kulturne prakse (spomnimo se le na nedavno divjanje vojne med Bošnjaki, Srbi in Hrvati¹²): za vzdrževanje etničnega razlikovanja je bistveno le to, da na obeh straneh obstaja predstava o izvorni, neodpravljivi različnosti. Mimogrede rečeno prav zato ni "etničnega" konflikta, katerega nosilci ga ne bi racionalizirali skozi tak ali drugačen spor o izvoru in zgodovini.¹³

Nacionalna zgodovina, ta izum 19. stoletja, ima še to univerzalno lastnost, da dogodka bere skozi modernistično osmišljanje pomenov "za nazaj" (prim. Šumi 2000:117ff). Jedro nacionalne zgodovine je tista uradna zgodovina, ki se poučuje v obveznem šolstvu in je njena avtoriteta zavarovana z državno oblastjo. Kot sta nedavno v sijajni semantični analizi učbenika za osmi razred osnovne šole z naslovom *Vzpon meščanstva*¹⁴ pokazala avtorja Čepič in Vogrinčič (2003), se zgodovinski dogodki učencem predstavljajo v optiki sila nekorektnih, rasističnih ljudskih predsodkov našega časa (ki se ventilirajo zlasti v razpravah o "Turkih" in "turški nevarnosti"), in ki jih ljudje-akterji v opisovanem zgodovinskem obdobju nikaikor niso mogli deliti, saj niso imeli današnjega pogleda na svet; to za nazaj vpisovanje smisla v početje ljudi pet in več stoletij nazaj pa je v besedilo učbenika vgrajeno z različnimi, večinoma implicitnimi insinuacijami. Odlomek iz učbenika, ki se glasi:

Prebivalci teh dežel so se še dolgo predstavljali kot Kranjci, Korošci in Štajerci. V 16. stoletju pa se je krepila zavest o pripadnosti slovenskemu narodu in ukoreninjenosti v prostor, kjer so živeli. To je bila njihova domovina - očetnjava,

avtorja takole analizirata:

Ključni pojem za analizo odlomka je zavest, zavest o pripadnosti narodu in domovini. S preprosto inferenco lahko iz te manifestne vsebine sklepamo na nekatere nenavadne značilnosti te zavesti, pa tudi naroda. Iz trditve, a se

* * *

¹² Sama sem v več delih (Šumi 2000, 2003) opisovala naravo etničnega razlikovanja, ki ga vzdržujejo slovensko govoreči domačini v Kanalski dolini do Slovencev v Sloveniji na eni strani, in Slovencev ter Avstrijcev v Avstriji na drugi.

¹³ Ta argument sem podrobneje razvila v Šumi 2003.

¹⁴ Avtorjev Maje Žvanut in Petra Vodopivca. Ljubljana 2000: Modrijan.

je v 16. stoletju krepila zavest o pripadnosti slovenskemu narodu, lahko razberemo, da sta tako slovenski narod kot zavest o njem obstajala že v nekem nedoločljivem obdobju pred 16. stoletjem, vendar še v neki šibki (nasproti krepki) oz. latentni obliki. [...] Pravkar identificirana zaledna vednost pa ni edina v citiranem odlomku. Nasproti 'pravi' – pa čeprav latentni – zavesti o pripadnosti slovenskemu narodu se postavlja 'lažna' zavest oz. identiteta, namreč kranjska, koroška in štajerska. Takšno domnevo lahko izpeljemo kar iz semantike stavka: "Prebivalci teh dežel so se še dolgo predstavljali kot Kranjci, Korošci in Štajerci", ki ga lahko beremo kot začetek podredja z nadaljevanjem: "kljub temu, da so bili (v resnici) Slovenci" (Čepič in Vogrinčič 2003:325-6).

Dodamo lahko, da se citirani učbeniški odlomek sklicuje na vsaj še eno zaledno vednost: med Kranjci, Korošci in Štajerci se ni krepila le zavest o skupnem slovenstvu, temveč tudi o njihovi "ukoreninjenosti" v "očetnjavo": skratka, o njihovi "avtohtonosti". Zavest o avtohtonosti pa je spet prikazana kot funkcija in lastnost vedno večje "zavesti o pripadnosti slovenskemu narodu": torej je avtohtonost vidik kvalitativne rasti narodne zavesti, ta pa je izenačen s procesom kulturnega "napredovanja".¹⁵

V strokovnih govorih, v katerih je etnična razlika lastnost (značilnost) ljudi in skupin, nadalje nastopajo "teoretizacije", ki so obsojene na mehanicistične dihotomije, in na še bolj mehanične predstave o naravi in vsebinah nastanka razlik: tako se v slovenskih etničnih študijah nenehno govori npr. o "dvojni identiteti"; o "objektivnih" in "subjektivnih" elementih in "komponentah" narodne identitete, ki se medsebojno kratkomalo "privzemajo" ali "izmenjujejo" kot kaki predmeti, in to vedno intenzivneje, dlje kot stik traja (Zupančič 1999); o "etničnem mešanju" kot stvari hkrati "krvi in kulture" (Sedmak 2002) in celo o tako malo verjetnih stvarih, kot je "interetnični kontinuum", ki da živi v t.i. "mešanih zakonih" (Bufon 1992); skratka,

Pripadniki manjšin, izseljencev in zdomcev so po izvoru in kulturno-jezičkovnih značilnostih enake [sic!] matičnemu narodu, razlikujejo pa se glede

* * *

¹⁵ Vendar ima učbenik, ki ga analizirata avtorja, zaznavne poteze še enega problema. Ker je namenjen otrokom, starim med 12 in 14 let, je gotovo vračunal tudi sicer povsem legitimno dilemo vsake didaktike: kako stvari razložiti na način, ki je vzrasti slušatelja primeren. Obči lok, ki ga sodobna didaktika tako rekoč univerzalno upošteva v razponu med obveznim, srednjim in visokim šolstvom, sega od pozitivnega sporočanja (kako je dejansko bilo) preko komparativnega (kakšni so možni pogledi na isti fenomen) pa do (v idealnih razmerah) končne analitske razstavitve, ki goji metodični dvom tako, da vse trditve in njihove izrekalce sistematično prevprašuje (kaj povzroči, da je nek fenomen zaznan tako ali drugače). Gotovo je, da otrokom v osnovni šoli ni mogoče zgodovine predavati skozi optiko metodičnega dvoma; enako gotovo pa je tudi, da metoda "poe-nostavljanja", ki zgodovino razlaga skozi moderno nacionalistično ideologijo in rasistične predsodke (npr. do Turkov), nikakor ne more biti ustrezna.

načina poselitve in gospodarsko-socialnega ter političnega življenja. Zaradi dalj časa trajajočih stikov s pripadniki večinskega naroda so sprejeli tudi marsikatero značilno potezo narodne identitete večinskega naroda. Upravičeno lahko pričakujemo, da bo prihajalo do določenega prepletanja elementov identitete matičnega naroda in identitete večinskega naroda. ... Pri matičnem narodu so vse komponente v celoti slovenske (**razen če gre za polasimilirane pripadnike prvotno drugačnega etničnega izvora**), pri avtohtoni manjšini se kulturna, jezikovna in religiozna obeležja in tudi že zgodovinski spomin že prepletajo z avstrijsko kulturo in tradicijo ter nemškimi jezikom – podobno kot pripadniki večinske družbe (Zupančič 1999:48; poudarki I.Š.).

Iz odlomka torej izvemo, da izseljenci v tujini kratkoma "privzemajo" nekakšne tuje elemente, kar ruši njihovo čisto slovenskost (razen pri tistih, ki so že izvorno nekakšni pol-amalgamati). Tako gledanje je v celoti nestrokovno. - Mogoče je reči še, da take "teoretizacije" prav zato, ker ne zmorejo analize procesov, nenehno drsijo v nekakšne psevdo-psihologizacije, torej v iskanje izvorov socialnih procesov v posamezniku (in govorijo o socializaciji, dvojni identiteti, pa celo čustvih kot nekakšnih iracionalnih, zasebnih pravih vseh socialnih procesov). Tovrstna psihologizacija je zanesljiv znak ljudske teorije.

Ker pozitivistično misleči strokovnjak torej žive procese interakcije gleda kot objektivne lastnosti akterjev (ne pa obratno, da so namreč te lastnosti posameznikom pripisane in "objektivizirane" skozi procese žive interakcije), se nujno znajde tudi pred moralističnimi dilemami, ki jih žal seveda tudi gleda kot (edina) legitimna znanstvena vprašanja: Ali je Slovenija (Avstrija, Italija...) narod ali nacija? Ali je potomec "mešanega zakona" pripadnik večinskega ali manjšinskega naroda? Ali ima dve identiteti ali samo eno?¹⁶ Po koliko generacijah potomci tujerodca postanejo "naši" ljudje? Koliko generacij in/ali stoletij je potrebnih, da kaka populacija postane "avtohtona"? Zakaj je dobro, če se "naši" ljudje v tujini ne asimilirajo, če se "tujci" pri "nas" ne asimilirajo, pa slabo? Z drugimi besedami: zakaj je italijanizacija (ali pa ponemčevanje) v zamejstvu sovražen in negativen proces, proti kateremu se je treba boriti, neasimilirani "tujci" in njihove mošeje v Sloveniji pa ogrožajo "slovensko identiteto" in celo "slovensko kulturno krajino", proti

* * *

¹⁶ Kolega Daniel Wildcat, eden od najprominentnejših avtorjev v ameriški staroselski pokolonialni kritiki, s katerim me veže skupno delo v projektu *Postcolony and postsocialism contexts in social scientific writing and teaching* (<http://www.invs.si/hesp/>), opisuje romanticistični govor staroselskih osebnosti, ki svojo razklanost med lastnimi tradicijami in načinom življenja večinske skupnosti opisujejo kot "hojo v dveh svetovih". Njegov komentar je naslednji: "Razumem, kaj hočejo reči, toda menim, da se narobe izražajo. Če v resnici hodiš v dveh svetovih, potem si shizofren! Ljudje hodimo v enem samem svetu – ki pa ni svet natančno kategorizirane resničnosti, kakršno si je izmislila moderna zahodnjaška misel; ..." (Wildcat 2004:95; prim. tudi Deloria in Wildcat 2001).

čemer se je tudi treba boriti? Ali so se pripadniki "novih" manjšin v Sloveniji znašli prisilno ali prostovoljno? Ali slovenstvo izumira? Ali je ustavni koncept "avtohtonizma" pravičen?

Gornje moralizacije, ki so seveda izstopajoč del vseh ljudskih predstav o neprehodni različnosti in jih posebej vneto tržijo mediji, bi postale legitimna znanstvena vprašanja, če bi bile npr. takole zastavljene: Kakšno genezo, funkcijo in učinke ima diskurzivno razlikovanje med narodom in nacijo v različnih publikah (npr. državni normativi, medijskem govoru, političnih govorih, med informatorji na terenu)? Kakšne so samopercepcije otrok, rojenih v t.i. "mešanih zakonih", kako jih informira njihova socialna okolica (sorodstvo, soseska, šola...)? Kako se (samo)opredeljujejo potomci "mešanih zakonov" npr. v generacijskih prerezih v določeni lokaliteti? Kako je strukturiran mit o dvojni identiteti v ljudskih govorih, ali npr. v literaturi? Kakšno je javno (strokovno, politično, pravno, vsako drugo zunajznanstveno) razumevanje "etnične" izvornosti? Kaj topično napolnjuje ljudske predstave o "dobrem" in "slabem" nacionalizmu? Ali javni govori na ljudi, slovenske državljane in prebivalce, ki izvirajo iz drugih delov bivše Jugoslavije, gledajo kot na žrtve slovenske državne osamosvojitve? S kakšnimi predstavami operira nocija o izumiranju slovenstva? Kako se je lahko zgodilo, da je koncept "avtohtonosti", ki je z vsakega strokovnega stališča brez pomena, v Sloveniji postal ustavna kategorija?

Ker strokovnjaštvo narodnjaškega tipa nima tovrstne distance do ljudskih govorov, jih ne analizira, temveč se z njimi solidarizira in nekako namesto njih išče odgovore na vprašanja, ki bi morala sama biti predmet analize – svoje početje pa večinoma gleda kot angažma za "pravično stvar". S tako držo tovrstno strokovnjaštvo, če vemo na nekoliko starinski način, kratkomalo ne izpolnjuje svoje družbene vloge, za katero je (večinoma ne prav preslabo) plačano iz sredstev davkoplačevalcev. Ljudskih govorov o etničnosti ne analizira, kar bi moralo početi, ampak se z njimi strinja in jih celo samo (re)producira. Naj se malce pošalimo: obnaša se na način, ki bi bil v drugih družbeno nadzorovanih početjih nemudoma razpoznan za škodljivega. Ko bi npr. psihiater s svojim pacientom-alkoholikom probleme reševal tako, da bi se skupaj z njim posvečal navdušenemu uživanju alkohola, bi taka praksa gotovo ne bila razpoznana niti za strokovno niti za koristno. V slovenskih etničnih študijah pa se ugovor, da so modernistični pogledi epistemološko nezreli, zunajznanstveni, strokovno neetični in zato družbeno škodljivi, narodnjaškemu strokovnjaštvu ne zdi strokoven, ampak –protislovenski!!

Povejmo to še enkrat, še drugače. V Sloveniji, kot rečeno, vse javne govore o neprehodnih družbenih razlikovanjih, tudi (ali zlasti) strokovnega, zaznamuje nepreseženost premočrtnega pogleda 19. stoletja. Modernistična paradigma je še vedno tako trdno zasidrana, da govorimo o specifičnem slovenskem provincializmu kot tipu na videz paradoksalno formiranega paroksizma modernistične

miselnosti.¹⁷ Tisto, kar bi moralo tovrstne strokovnjake posebej zaboleti, pa je dejstvo, da takšno vztrajanje pri modernizmu v "zahodnem" družboslovju označujejo za izrazito značilnost "postsocializma" in s tem pač tudi za neposredno dediščino socializma, ki ne dosega nivoja znanstvenega početja: tovrstna "strokovna produkcija" je predmet posebnih analiz "zahodnih" družboslovcev, ki jo citirajo kot nekakšno etnografsko posebnost "postsocialističnih družb", in je ne uvrščajo med konzultirana znanstvena dela, ko o postsocialističnih razmerah pišejo (o čemer glej npr. podrobno analizo v Buchowski 2004).

Kakor že je to stanje stvari in duha za družboslovce, domače in tuje, edinstveno in analitsko zanimivo, ima pa zelo težke posledice za povsem praktično življenje slehernika v Sloveniji: v strokovnem govoru je, kot rečeno, stvar neetična, saj pomeni odpoved bistvu strokovnosti, ki je v zmožnosti analize. Te pa morajo biti med drugim na voljo tudi upravni in politični sferi, da se lahko iz njih ustrezno informirata. Ker teh analiz ni, politični govor in drža, kakršne so, Slovenijo nenehno potiskajo v latenten in mestoma zelo krožne konflikte z "Evropo", v katerih nobena stran ne zapopade intence druge (prav kot neetičen strokovnjaški govor znanost v Sloveniji še vedno potiska v "postsocializem"). V tisti javnosti, ki jo večinoma ustvarjajo mediji, pa se zato reproducira (in sentimentalistično in senzacionalistično trži) paranoiden vtis, da je "slovenska identiteta" "ogrožena", slovenstvo pa da "izumira", s čimer se vzdružujejo obča ksenofobnost in samoumevni razizmi.

V nadaljevanju bom s tremi kratkimi analizami ilustrirala povedano: najprej skozi strokovne govore o treh obsesivnih tematikah, ki so v Sloveniji prisotne tako rekoč v vsakem pogovoru, in ki so zaporedoma avtohtonost, rodnost ("čistih" Slovencev) in številčnost "tujcev", in ki torej tvorijo diskurz o "etnični (ne)homogenosti" Slovenije; nato s primerom političnega govora o etničnih razlikovanjih, ki je bil predlog zakonskega dokumenta; in končno s kratko oznako prevladujočega tovrstnega medijskega govora, ki prva dva diskurza sintetizira, popularizira in naturalizira.

NARODNOST, AVTOHTONOST, RODNOST IN TUJCI

O "etnični situaciji" sta v Sloveniji obče poznana dva aksioma: da je manjšinska problematika optimalno in zgledno rešena, celo "nad evropskimi standardi";

* * *

¹⁷ Prenekatero genealoške in analitske razjasnitve zgodovine slovenske provincialnosti in ustroja province kot tipa trajne, transgeneracijske socialne organizacije dolgujem pogovorom s Tajo Kramberger in Dragom Bracom Rotarjem. Še cela vrsta kolegov in kolegic, med njimi predvsem Micha Buchowski, Gil Eyal, Duška Knežević Hočevar, Bogdan Lešnik, Rastko Močnik, Nancy Ries, Hannah Starman, Sari Wastel, Daniel Wildcat so bistveno sooblikovali nekatere moje tukaj skicirane premisleke skozi pogovore in branje njihovih del.

in da je Slovenija zelo ali v okviru EU celo nenavadno "etnično homogena" država,¹⁸ saj je odstotek izrečenih Neslovencev (bodisi po "veroizpovedi" bodisi po "narodnosti") zelo majhen: po popisu iz leta 2002 bi šlo, v skrajno rigorozni oceni signifikance tovrstnih izjavljenih samopripisov, za 332.673 oseb od celotnega kvoruma 1.964.036, ki se niso enoznačno ali prvenstveno izrekle za Slovence, torej za slabih sedemnajst (17) odstotkov. Vendar je od teh 332.673 oseb kar 186.998, torej več kot krepka polovica takih, ki so ali narodnostno neopredeljeni, ki niso želeli odgovoriti na to vprašanje (o veroizpovedi in narodnostni pripadnosti), ali pa je njihova tovrstna pripadnost v rezultatih popisa opisana kot "neznana".¹⁹ K temu podatkovnemu naboru gre zapisati še vrsto kavelj: tak številčen rezultat je lahko posledica ohlapne metodologije in izvedbe nabora podatkov, ali pa tudi zelo različno zainteresiranih interpretacij tega nabora; zanesljivost teh števil je pa še naprej relativizirana glede na dejstvo, da ljudski popis kot "zamrznitev" nekakšnih trenutnih samoopredeljevanj seveda ne vračunava spremenljivk, kakršne so npr. imigracije, emigracije, reemigracije, smrtnost in nataliteta, kot dokaj podrobno in z veliko mero razumevanja omejitev tako "totalne" statistične metode, kakršno je ljudsko štetje, razlaga avtor Dolenc (2004: 37-88).

Toda vsaj še dva premisleka tovrstna preštevanja močno relativizirata. Ljudsko štetje temelji na obliki anketnega izrekanja, ki zabeleži vprašančevo samoizjavljeno. To, kako se posameznik izjavi glede svoje pripadnosti bodisi narodnosti, bodisi veroizpovedi, pa oblikuje tako rekoč nepregledna vrsta dejavnikov. Naštejmo samo nekatere. Prvič, vsakovrstna etnografska evidenca kaže, da ljudje svoje lastne rodovnike le izjemoma poznajo dlje kot do četrte generacije nazaj (torej do staršev lastnih starih staršev), pri čemer za zadnjo večinoma poznajo le nekaj imen. Kako te rodovnike interpretirajo, pa je spet povsem drugačna zadeva. Ker se večinoma solidarizirajo s takšno ali drugačno sodobno ideologijo pripadanja, je zelo običajna predstava, da je njihova "narodnostna" skupnost endogamna, in da je taka tudi njihova družinska zgodovina. Zaradi množice držav, režimov in pripadnostnih ideologij, v katere so bili ljudje npr. tekom 20. stoletja na ozemlju današnje Slovenije socializirani, te podatke o izvoru svojih prednikov gledajo skozi filter tovrstnih kulturnih predelav; na kratko rečeno, v popisu izrečena izjava informatorja, da je Slovenec, lahko vključuje najraznovrstnejše predstave o lastnih prednikih, ki so bili iz krajev zunaj Slovenije (ali pa tudi s področij današnje Slovenije), ki so govorili neslovenske matere jezike, in ki so sami svoje pripadnosti lahko razumeli čisto drugače in v drugačnih hierarhičnih zaporedjih pomemb-

* * *

¹⁸ Tovrsten vtis je najbrž značilen predvsem za "tuje", "zahodne" kolege v družboslovju, ki ob prebiranju slovenske strokovne literature dobijo takšen vtis. Nikakor pa ni nujno, kot bomo rekli čez trenutek, da tako zaznava situacijo v Sloveniji tudi njen "povprečen" prebivalec.

¹⁹ - Vsi citirani podatki so s spletne strani Statističnega urada Republike Slovenije, http://www.stat.si/doc/pub/ sestava_preb_slo.pdf (pristop: 15. 2. 2005).

nosti, kot jim to danes s svojega stališča lahko pripisujejo njihovi potomci. V lokalitetah, kjer so zgodovinsko potekale upravne ali politične meje, je zbir pripadnostnih samopredstav lahko še bistveno pestrejši: v eni sami družini se lahko celo bratje in sestre radikalno razlikujejo v svoji samoizjavljeni "narodnostni" pripadnosti, ker zanje oznake "Slovenec", "Hrvat", "Italijan" itd. pomenijo prej statusne in nazorske (politične) opredelitve kot pa kake "narodne".²⁰ Še krajše rečeno: utemeljeno lahko ugibamo, da bi danes v Sloveniji težko našli peščico posameznikov, katerih predniške linije v zadnjih štirih generacijah ne vključujejo posameznikov, ki so izvirali iz krajev zunaj Slovenije, in/ali so govorili neslovenske matrne jezike; ko bi tako raziskavo lahko razširili na, denimo osem ali deset generacij nazaj (kar pa bi nas najbrž že pripeljalo v čas "pred" konsolidacijo slovenske narodnostne ideologije), bi pa najbrž že ugotovili, da ima absolutna večina današnjih Slovencev prednike, ki se niso šteli za Slovence, katerih materni jezik ni bil kak slovenski jezik, in ki so prišli z območij, ki jih danes ne štejemo za poseljena s Slovenci.

Drug ugovor o veljavnosti tovrstnih popisnih podatkov je bolj aktualističen in zadeva pomembnost, ki jo ljudje (tudi populacijski statistiki) pripisujejo številčnim razmerjem etnično razločenih v tovrstnih statistikah. V slovenskih razmerah, ki jih zaznamujejo modernistični esencializem (strokovnih in laičnih) etničnih razlikovanj, redka poseljenost, naraščajoča revščina, staranje prebivalstva, razmeroma visoka nezaposlenost (to pa pomeni zelo omejene zaposlitvene kapacitete in karijerne možnosti) in skokovito izumirajoči sistemi socialne solidarnosti, je mogoče pričakovati, da je na mnoge načine razumljeno tujstvo veliko bolj socialno prominentno kot v kakih drugačnih populacijskih razmerah, in da so družbeni učinki tako radikalnih procesov nepretrdnega razlikovanja zelo daljnosežni in zelo nepredvidljivi. Ob kratkem: osem do sedemnajst odstotkov (za to možno interpretacijsko razliko gl. prispevke v Komac in Medvešek 2004) gotovo zelo različno razumljenega samoizrekanja za (ne)slovenstvo prvič pomeni, da sta tako "neslovenstvo" kot tudi "slovenstvo" samoizrekanja na podlagi vse prej kot kakega enotnega razumevanja, kaj bi eno in drugo bilo; drugič pa tako izrečena samorazumevanja in statistične špekulacije o njih niso tako rekoč v nobeni zvezi z dejanskimi frekvencami, socialnimi situacijami in načini, kako potekajo dejanski procesi nepretrdnih, etničnih razlikovanj med prebivalci Slovenije.

Po povedanem je gotovo razvidno, kako hudo zavajajoči so npr. takile podatki in komentarji:²¹

* * *

²⁰ Primer tako zelo sestavljene situacije je odlično opisala Duška Knežević Hočvar svoji študiji prebivalcev doline Kolpe na slovensko-hrvaški meji (1999). Primerljiva je situacija v Kanalski dolini: "domačini", tj. prebivalci, ki s svojo rodbinsko kontinuiteto v dolini segajo v čas pred priključitvijo k Italiji (1919), se lahko v eni sami družini izrekajo za Nemce, Slovence in Italijane (Šumi 2000; 2003).

²¹ V sestavku Marka Kosa, *Delo*, 25.02.2003.

Leta 2002 je umrlo 798 ljudi več, kakor se jih je rodilo. Rojstev je bilo 17.347 ali skoraj pol manj kakor leta 1981 (30.000). Vendar so rojstva pogostejša pri priseljencih po letu 1980, rojstva avtohtonih Slovencev pa so vse redkejša. Zato je **pravih Slovencev** v državi vse manj. Leta 1953 ji je bilo še 96,5 odstotka, leta 1991 pa le še 87,6 odstotka (poudarki I.Š.).

Nekateri še bolj zmedeni toni pa prihajajo lahko celo od priznanih strokovnjakov-demografov:²²

Dejstvo je, da je rodnost v Sloveniji med najnižjimi v Evropi. [...] Vsakogar, ki razmišlja o **prihodnosti ne le Slovenije kot države, ampak tudi o prihodnosti slovenskega naroda**, mora tako nizka rodnost skrbeti. [...] Izračunamo lahko, da se bo število Slovencev skokovito zmanjševalo. [...] Če se v Sloveniji zniža število prebivalcev z dveh milijonov na enega in pride milijon priseljencev, bo težko ne le ohranjati slovenski jezik, pač pa na sodoben način integrirati te priseljence. Mnogim priseljencem po vsem svetu že danes ne uspe vključitev v novo okolje, **nekateri se obrnejo proti družbi, v katero pridejo. Poglejmo begunce, ki so prišli v Slovenijo. Namesto da bi bili hvaležni, so mnogi organizirali demonstracije, proteste, skratka, dobili smo občutek, da so celo sovražni do okolja, ki jim je nudilo streho nad glavo**. Problematika pri priseljencih je seveda drugačna kot pri beguncih, **vendar gre za podobne reakcije**. Zato se ne moremo preprosto postaviti na stališče, da bomo s priseljenci nadomestili manjkajoče lastne otroke (poudarki I.Š.).

Dogajanje, ki ga hipotetično postavlja Malačič v gornjem citatu, združuje komaj verjetno (nenadno izumrtje milijona slovenskih prebivalcev, ki ga nadomesti milijon "tujcev", zaradi česar med drugim kratkomalo izumre slovenski jezik), biologistično mitološko (slovenski državljani ni nujno tudi "resnično" Slovenec, in če ni, to očitno nikakor ne more postati ne on sam, niti njegov potomec) s politično globoko nekorektnim in nedemokratičnim (begunec ima podobno kot priseljenec nerazumno in "nehvaležno" prepričanje, da je politično bitje s pravico do javnega glasu, namesto da bi bil tiho). – Zaradi biologističnega in docela mitološkega prepričanja, da je slovenstvo stvar nekakšne absolutne "čistokrvnosti" - take, ki v predstavnem svetu kulturnih predhodnikov današnjih Slovencev nikakor ni mogla obstajati dosti pred 19. stoletjem - ti pisci in javni govorniki povsem zanemarjajo dejstvo, da je slovenstvo izključno kulturna kategorija, ki se je kot ideja pripadnosti tudi konsolidirala nekako sredi 19. stoletja. Obeležja "slovenstva", ki ga ti avtorji danes gledajo kot kriterij, so pa – kako ironično – v njihovem razumevanju natančno nasledek "razvoja", ki se jim danes očitno ne zdi več

* * *

²² Gre za izjave dr. Janeza Malačiča v pogovoru z novinarko Mileno Zupanič za *Delo*, 21. 11. 2001.

mogoč, in ki je nekakšne Korošce, Štajerce in Kranjce poenotila v "Slovence"; če namreč stvari ne bi tako gledali, potem bi morali misliti, da so bili edini pravi Slovenci tisti, ki so se kakih petnajst stoletij nazaj oblačili v ovčje kože in častili nekakšnega Svaruna.

Z drugimi besedami: ti avtorji so ujeti v nekonsistenco modernističnega mišljenja, ki po eni strani verjame, da so se stvari zgodovinsko odvijale v neko vnaprej določeno ali usojeno, naravno smer (npr. od "slovenskih plemen" pa vse do slovenske države), pri čemer se je "slovenska identiteta" stoletja razvijala od "poganstva" do "krščanstva", od "prajezika" do "knjižne slovenščine", zdaj se pa nenadoma ne more več, kakor da je dosegla poslednjo mejo: noben predviden proces namreč slovenstva več ne more kvalitativno razvijati, ker mu je v nasprotju z vsem domnevnim zgodovinskim dogajanjem sedaj nenadoma tuj: lahko ga zgolj na vse načine ogroža, tudi tako, da Slovenci kratkoma izumirajo ne le kulturno, temveč hkrati še "biološko", in to zaradi agresivnih in nehvaležnih "tujcev". Povejmo še bolj plastično: noben teh strokovnjakov si ne more zamišljati, da bo pisna slovenščina najbrž čez nekaj sto let zelo drugačna od sedanje, morda tako zelo, da bosta med seboj komajda razumljivi; da bo najbrž večina Slovencev gojila kulturna verovanja, nazore in prepričanja, ki si jih nemara zdajle težko zamislimo celo v najbolj skicirani obliki; da bodo izvajali kulturne prakse, ki si jih prav tako komajda lahko predstavljamo. Zraven pa si tak strokovnjak sploh ne more niti misliti, da večina teh Slovencev zagotovo ne bo bioloških potomcev populacije, ki se danes šteje za Slovence (in da to vsekakor ne bi bili tudi, če ne bi bilo množičnega doseljevanja), če bi namreč tudi že nekako razumeli, da današnji Slovenci skoraj gotovo niso večinski biološki potomci Kranjcev, Korošcev in Štajercev iz 16. stoletja. Skratka: to, kar tak strokovnjak gleda kot kvalitativen napredek v preteklosti, je zanj v prihodnosti uničenje, ki vključuje tudi biološko "izumrtje". Posreduje tipično organiziran proces modernističnega linearnega predstavnega sveta,²³ ki mu je težko ali nemogoče razumeti, naj za primer postavimo, da npr. kontinuiteta "slovenskih" priimkov skozi par stoletij nikakor ne pomeni, da so bili nosilci teh imen skozi ves ta čas tudi "biološko" "čistokrvni", kot si modernist to avtomatično predstavlja; da "zamenjave" in "osvežitve" biološkega materiala v smislu geografsko oddaljenih provenienc ljudi ali prednikov ljudi, ki imajo v Sloveniji v kateremkoli času otroke, potekajo veliko hitreje kot katerakoli vidna in očitna, bolj ali manj množična priseljevanja; in da si metodologije zajemov statističnih podatkov, kakršne uporabljajo npr. ljudska štetja, te nenehno potekajoče realitete ne morejo niti predstavljati, kaj šele, da bi jo zajele.

In vendar se modernistično mišljenje opisanih lastnih protislovij na nek način le zaveda, čeprav ne prav izrecno: tipičen mehanizem, ki take pojmovne zadrege

* * *

²³ Za celostno obravnavo strokovne in medijske govornice o naciji, narodu in rodnosti v Sloveniji v času pred in po državni osamosvojitvi gl. Knežević Hočevar 2003, 2003a in 2004.

premošča, je npr. prav pojem "avtohtonosti". V slovenskih razmerah je to beseda, ki je tako rekoč ponarodela, čeprav v strokovnih in pravniških legah ni starejša od slabega desetletja in pol. Kot pravi avtor Komac, se je termin na normativni ravni prvič pojavil v petindvajsetem (LV) amandmaju k Ustavi socialistične republike Slovenije iz leta 1989 (prim. tudi Kristen, v tem zvezku). Njegova nenadna pojavitev ni pojasnjena; kljub temu je po njegovem mogoče

... špekulirati pri odgovoru na vprašanje, zakaj je bil pojem avtohtonosti vpeljan šele v procesu razpadanja bivše skupne države in v pripravah na osamosvajanje Slovenije. Prav verjetno je, da je bil pojem avtohtonosti vpeljan kot posebna varovalka v luči zamejevanja števila populacij, ki jih velja uvrščati med narodno manjšinske skupnosti. Pripadniki narodov bivše skupne države niso sodili v okvir populacij, ki bi jim pripadale "posebne" manjšinske pravice, kaj šele, da bi to bile populacije, ki bi lahko imele značaj konstitutivnih elementov slovenske države (Komac 2004:212-3).

Veljavna Ustava avtohtonost omenja trikrat, in sicer v 5. členu dvakrat (v zvezi: "pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti" in "avtohtone slovenske narodne manjšine v sosednjih državah"), in enkrat v 64. členu ("Avtohtoni italijanski in madžarski narodni skupnosti ter njunim pripadnikom je zagotovljena pravica..."). – Toda bolj kot nedavnost avtohtonosti kot ustavnopravnega izuma nas zanima način, kako je izraz dobesedno preplaval vse strokovne in druge javne govore, prav nikoli pa ni deležen kake razlage (kar velja tudi za veljavno slovensko ustavo, kot poudarja Komac, 2004a; gl. tudi Janko Spreizer, v tem zvezku). Posebej popularen je kajpada v modernističnem družboslovlju, kjer njegova hitra in univerzalna uveljavitev priča o tem, da ga avtorji v tipični maniri te produkcije štejejo za izraz, ki končno pravilno opisuje "naravnost" etničnih razlik, hkrati pa za posredujočega v že opisanem paradoksu, ki je v tem, da je "razvoj" za nazaj v tej optiki pozitiven, "za naprej" pa grozeč in katastrofalen.

"Avtohtonost" je potemtakem psevdoteoretski mehanizem, ki grožnjo prihodnjega "razvoja" normalizira tako, da "pozitivnost" preteklega razvoja naturalizira in z videzom "teoretskosti" prekrije njegov esencialistični, mitski konstrukt "etnične" (biološke, kulturne, jezikovne) "čistosti". Z drugimi besedami povedano, avtohtonost sicer morda v premislekih, ki so možno ozadje ustavne diktije, res nastopa kot prepoved in zamejitev; toda v modernističnem družboslovnem govoru figurira kot pogojna možnost naturaliziranja "tujstva" tako, da je nekonsistenca med "dobro" preteklostjo razvoja in "slabo" prognozo razvoja prikrita in predstavljena kot konsistenca. – Ker pa "avtohtonost" nima koncizne vsebine – lahko pomeni tri generacije, pet generacij, sto let, več stoletij (prim. navedbe v Janko-Spreizer v tem zvezku) – je prikladno premakljiva tako, da bistvenih esencializirajočih postavk modernističnega gledanja ne ogrozi: kot je nazorno pokazala Duška Knežević Hočevar za potomce uskokov v Beli Krajini (v tem zvezku), niti

pet in več stoletij kulturne kontinuitete ne pomeni nujno tudi "avtohtonosti": v oportunem trenutku pač ne glede na pretečena stoletja od časa hipotetičnega "pripoda tujcev" obvelja, da "kri (nikoli) ni voda".

Kot že rečeno, modernistični pogled s takimi nekonsistencami, premostitvenimi mehanizmi, izjemami in domnevno "teoretskimi" dilemami, ki so v resnici zgolj esencialistične in moralizatorske, v očeh lastnih producentov ne razveljavlja svoje znanstvenosti, kakor bi morda kdo pričakoval, temveč natančno nasprotno: predstavlja si, da je komaj pregledna pojmovna zmeda, ki je značilna za modernistično znanost, resničen znak in simptom njene pristne "znanstvenosti".

Za bistveno manj imenitno pa se taka "znanstvenost" izkaže najpozneje takrat, ko je s svojo vednostjo postavljena v službo prevajanja empirične resničnosti v politični govor, ali celo v politični konsenz, ki je potreben, preden se kake politike zakonsko normirajo.

"PUKŠIČEV ZAKON": ZAKONODAJNI PREDLOG O ETNIČNEM RAZLIKOVANJU

Zakonski predlog z imenom *Predlog zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja*, ki so ga kot predlagatelji podpisali trije poslanci Državnega zbora, zastopal pa ga je tedanji poslanec Franc Pukšič, je bil v zakonodajni postopek izročen 8. aprila 2004, umaknjen pa že v januarju 2005. - V razdelku *Ocena stanja* besedilo zakonskega predloga uvaja avtohtonosti komplementaren pojem, namreč alohtonost, v takemle kontekstu:

Kljub temu, da v državah Evropske unije pod vplivom Francije prodira koncept manjšinske zaščite, ki ne sloni na načelu avtohtonosti manjšin, **je zagotovo zelo ustrezno**, da Republika Slovenija - v odnosu do svojih manjšin v zamejstvu in do obeh manjšin na svojem ozemlju - obdrži koncept delitve manjšin na avtohtone in alohtone. Avtohtone narodne manjšine so tiste, katerih pripadniki prebivajo na **točno** določenem teritoriju že iz časov pred industrijsko revolucijo. Industrijska revolucija je sprožila množične migracije in v gospodarsko razvitejših državah ustvarila številčne neavtohtone, torej alohtone oziroma novodobne manjšine (poudarki I.Š.).

Besedilo ne pojasnjuje, zakaj bi bila taka delitev "gotovo zelo ustrezna", kako "točno" mora biti določen teritorij take "samoniklosti", pa tudi ne, kdaj naj bi se zgodila "industrijska revolucija", na katero se besedilo opira pri razločnici avtohton-alohton (ali gre torej za meščanske revolucije osemnajstega stoletja, ali pa morda za domačo socialistično "industrializacijo"). - Besedilo v nadaljevanju presojo obrne k Slovencem po svetu, ki da so vsi pripadniki enotnega naroda, ki skupaj tvorijo "skupen slovenski kulturni prostor", kjer pa je oznaka "avtohtonosti"

rezervirana samo za "zamejce". "Izseljenci" in "zdomci" niso nikjer označeni za alohtone v svojem okolju bivanja, pač pa je razlika med njimi določena glede na njihov "namen": prvi se ne nameravajo vrniti v Slovenijo, drugi pa. Vendar besedilo dodaja tudi:

Seveda obstaja čedalje več Slovencev po svetu, ki jih ni mogoče enostavno uvrstiti v eno od obeh skupin. Med tistimi, ki se ne nameravajo več vrniti v domovino, je namreč danes že precej takih, ki so si v zadnjem desetletju pridobili državljanstvo Republike Slovenije, pa tudi zdomcev, ki bodo, kot kaže, ostali v tujini, ni malo.

Že zaradi zgolj teh navedb lahko upravičeno sklepamo, da je nastanku besedila botrovalo zgoraj obilno označeno "strokovnjaštvo": po vsaki pravniški logiki bi namreč ugotovitev takšnih izjem, kot jih navaja zadnji citat, ovrгла vsako nadaljno rabo triade "zamejci, zdomci in izseljenci". - Res se v tem trenutku besedilo abruptno obrne k razpravi o ljudeh, ki so vsi Slovenci, pa nimajo slovenskega državljanstva, pri čemer predlog zakona napoveduje "nov poseben status, imenovan status Slovenca brez slovenskega državljanstva".

Med izrecnimi razlogi za zakonski predlog besedilo zaporedoma najprej navaja "pragmatične" razloge (ustavno zavezo skrbi za Slovence izven meja Slovenije; nujnost uzakonjenja pravne podlage za financiranje dejavnosti Slovencev izven meja Slovenije, za katero predlog pravi, da "zaenkrat še ne obstaja"), nato pa še ideološke ali načelne. Prvi se glasi takole:

Slovenska politika in javnost sta si enotni, da so Slovenci zunaj Republike Slovenije enakovreden del slovenskega narodnega telesa. V resolucijah o Slovencih v zamejstvu in o odnosih s Slovenci po svetu, je zato Državni zbor poudaril trden namen, da Republika Slovenija pripomore k ohranitvi slovenske identitete, jezika, kulture, kulturne dediščine in kulturne rasti med Slovenci zunaj njenih meja.

Nato predlog navaja še potrebe po stiku z drugimi državami s posredovanjem Slovencev, ki tam živijo, potem pa - nekoliko presenetljivo - ugotavlja tole:

V času po osamosvojitvi Slovenije smo bili priča političnim in drugačnim krizam v nekaterih državah, kjer živijo slovenski rojaki. Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj meja je treba sprejeti, ker bi se podobne situacije lahko ponovile. Z zakonom bo vzpostavljena pravna podlaga, ki bo omogočala pomoč tistim Slovincem po svetu, ki so eksistenčno ogroženi, tistim, ki se želijo vrniti v domovino, in tudi tistim, ki želijo pravno urediti svoj odnos z domovino (status Slovenca brez slovenskega državljanstva, nostrifikacija diplome, vozniški izpit...).

Med načeli, iz katerih je besedilo izhajalo, pa predlog navaja tudi tole:

Zakon izhaja tudi iz centralnega izhodišča Resolucije o migracijski politiki, ki pravi, da je Republika Slovenija odgovorna za ohranitev in razvoj slovenskega naroda.

Utemeljevanje zakonskega predloga torej v zadnjih treh citiranih odlomkih izraža takole značilno modernistično konceptualno ujetost: "narodno telo" Slovencev je enotno; ima identiteto, jezik, kulturo, kulturno dediščino in kulturno rast, k ohranjanju teh stvari pa bo država Slovenija "pripomogla", ko gre za Slovence zunaj meja Slovenije, in jim bo tudi humanitarno pomagala v krizi. Ko pa pride do razmer v Sloveniji, ki jih obravnava Resolucija o migracijski politiki, se "pomoč" prevesi v "odgovornost" za ohranitev in razvoj "slovenskega naroda". V celotnem razdelku z naslovom *Cilji, načela in poglavitne rešitve* niso niti enkrat omenjeni državljani države Slovenije, vendar so pisci besedila s to v oči bijočo praznino zelo nespretno prikrili tisto, kar so hoteli reči: v tujini je treba pomagati ohranjati (krvno pojmovano) slovenstvo in ga širiti, doma pa je naloga države, da Slovence štiti ("ohrani") pred Neslovenci, četudi so njeni državljani. Implicitno je tudi razlikovanje med slovenskim narodom (kar so "čisti" Slovenci) in nacijo, ki je pač sestavljena tudi iz državljanov, ki so Neslovenci, ali pa bolj ali manj "nečisti" Slovenci. - Kot smo videli že zgoraj, je to opletanje okrog naroda/nacije tipična modernistična zagata, ki nastane zato, ker tak pogled ne more prebiti brez ljudskega, "izvornostnega", "naravnega" (in analitsko popolnoma praznega, saj nika kršna skupnost kakih Slovencev nikoli v zgodovini ni bila in ni mogla biti "biološka" entiteta) pojmovanja Slovencev kot "biološke" skupnosti, čeprav hkrati v isti sapi trdi, da svetovno skupnost Slovencev razume kot kulturno entiteto (kultura, jezik, dediščina...).

Besedilo je seveda nedvomno napisano z najboljšimi nameni, pa v popolni odsotnosti vsakega zavedanja o tem, da je rasistično, ker svoj rasizem gleda kot "naraven", torej natančno tako, kot to dela pozitivistični strokovnjak. Da je temu tako, je posebej očitno iz razdelka, ki želi zakonski predlog predstaviti kot harmoničnega s tovrstnimi načeli Evropske unije:

Na ravni skupnosti ni sprejetih zavezujočih standardov, razen direktiv, ki na splošno prepovedujejo rasno diskriminacijo. Vsebinsko pomembne so Resolucije Evropskega parlamenta, ki narekujejo članicam, da sprejmejo ukrepe potrebne za ohranjanje in vzpodbujanje kulturne in jezikovne raznolikosti. Po principu izključne pristojnosti pa ne spada v pristojnost urejanja držav članic samo področje urejanja manjšinske problematike, ampak tudi področje kulture in izobraževanja. Na ravni skupnosti sta dve določbi Pogodbe o Evropski skupnosti, ki določata zgolj sodelovanje držav članic na področju kulture in izobraževanja (126. člen in 128. člen); pa še to na omejenih področjih izobraževanja o kulturi evropskih narodov in ohranitvi kulturne dediščine evropskega pomena. 151. člen Pogodbe o Evropski skupnosti določa cilje delovanja skupnosti, ki so predvsem v kreiranju

skupne kulturne dediščine ob spoštovanju nacionalne in regionalne različnosti in zavedanju ter poznavanju kultur drugih držav članic. **Na področju pravne ureditve odnosov Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja je torej potrebno zgolj preseči nivo ureditve, ki ga priporočajo resolucije Evropske unije** (poudarki I.Š.).

Ta odlomek nazorno kaže bistvo problema, ki ga povzroči modernistično strokovnjaško razumevanje etničnih različnosti. Predlagatelji zakona namreč menijo, da Unija razen nekakšnih “splošnih direktiv” odnosov etnične razlike ne ureja; ne pomislijo pa, da jih ne ureja natančno zato, ker jih v principu, načelno in v celoti šteje za rasizem, ki ga kot takega torej ni mogoče pravno regulirati, ampak zgolj prepovedati. Dejstvo, da EU vendarle predpisuje ohranjanje kulturne in jezikovne različnosti (ki pa nima nikakršne zveze s kako domnevo o biološki različnosti) modernistični esencialisti berejo kot dovoljenje, da ta dva pojma, kulturo in jezik, interpretirajo tako, kot so vajeni: v smislu nosilcev jezika in kulture, ki so lahko samo psevdobiološko “čisti”. - Zadnji navdih pisalcev zakonskega predloga, ki smo ga v citatu poudarili, zraven še na zelo zabaven način naseda režimski socialistični retoriki, ki smo jo že navajali: v slogu tedaj zelo poudarjane krilatice, da ima Slovenija “nad evropskimi standardi” urejeno manjšinsko zakonodajo, predlog meni, da je po povedanem treba k tistemu, kar manjka “splošnim direktivam” Unije, samo dodati “nadstandardno” kodifikacijo (in s tem direktive EU “preseči”), pa bo: naj povemo v ilustracijo, v koliziji vzajemnega nerazumevanja bistva “evropskih direktiv”, ki “kulture” in “jezika” nikakor ne všteva v “biološke lastnosti” ljudi (slovenski esencialist pa kulturo in jezik razume natančno tako, torej kot psevdobiološko lastnost ljudi in skupin), slovensko strokovnjaštvo kot tudi politika, ki jo to strokovnjaštvo kritično informira, kratkomalo ne razumeta, na primer, bistva ugovora ECRI glede delitve slovenskih Romov na avtohtone in neavtohtone (gl. v tem zvezku prispevka Janko-Spreizer in Klopčič).

Kako daljnosežno si to strokovnjakarstvo predstavlja svojo oblast in kontrolo nad domnevno “biološkimi” dejstvi, namreč obravnavani zakonski predlog izkazuje npr. v določilu (čl. 38), ki družinska pravna razmerja razločuje po “krvi”:

Pravico pridobitve statusa Slovence brez slovenskega državljanstva ni mogoče prenesti tudi na člane družine upravičenca, ki niso slovenskega rodu (na zakonske partnerje, pastorko, ipd.), razen v primerih, ki jih izrecno določa ta zakon;

toda prav kmalu (čl. 48) se izkaže, da je to “kri” mogoče prav po Krjavljevi metodi tudi “puščati”, če ni primerno politično in nazorsko disciplinirana:

Status Slovence brez slovenskega državljanstva se odvzame, če oseba s svojim delovanjem škoduje interesom Republike Slovenije oziroma sramoti ime Republike Slovenije ali če se naknadno ugotovi neverodostojnost prošnji [za status] priloženih dokazil.

Odveč bi bilo na tem mestu še naprej rešetati umaknjeni zakonski predlog; naj povedano le na kratko povzamem. Problem modernističnega strokovnjaštva je v tem, da kulturno in politično skupinskost (ki nekako tvori tisto, čemur antropologi pravijo "skupnost usode") po vsej sili hoče gledati kot biološko in izvornostno, temu rasizmu pa reče "patriotizem" in "narodna zavednost"; hkrati ji pa to še ni dovolj, in hoče to skupnost po vsej sili videti tudi kot "kulturno enotno": kršitev "narodne zavesti" se mu zdi na glas spregovorjeno dejstvo, da skupnost slovenstva danes (kot tudi prav vedno v preteklosti) sestavljajo ljudje, ki imajo zelo pestre in različne predniške linije glede na geografsko, jezikovno, pa tudi samoi-zrečeno "narodno" in še kakšno provenienco svojih prednikov, in da kulturne predelave in sporočanja ter rekreiranja tovrstnih različnosti ni mogoče zares preprečiti - mogoče jih je samo na rasističen način izločevati; da h kulturnemu in političnemu slovenstvu nedvomno v celoti spadajo tudi vsi ljudje, ki so slovenski državljani in stalni prebivalci države Slovenije, pa sami sebe ne štejejo za "izvorne" ali "etnične" Slovence, in jih tudi njihova okolica tako etnično, to pomeni, neprehodno razločuje. Nobeden teh procesov ni sam na sebi problem - narodnjaško strokovnjakarstvo je tisto, ki z neetičnostjo svojega "znanstvena" početja in zunajstrokovnostjo svojega "patriotizma", katerega jedro so rasizmi, slovenstvo zares ogroža.

Kot stvari stojijo, pa je tudi obravnavani zakonski predlog le še eden v celi seriji dogodkov in interpretacij, ki "slovenstvo" vidijo v takemle "realističnem" zgodovinskem sosledju turobnih prizorov: stoletja smo bili pod "tujci"; ko smo se v celoti/nominalno osvobodili vsaj tuje nadoblasti, so bili veliki deli "nas" odrezani od "narodnega telesa"; potem so nas preganjali in iz Slovenije izganjali fašisti in nacisti/komunisti; medtem so odšli tujci, Judje in Kočevarji, kar pa je ostalo Mađzarov, Italijanov in Romov, pa smo jih za vedno nevtralizirali v "avtohtonost", ko smo dobili svojo državo, česar pa za nobeno ceno ne bomo dali nikomur drugemu; zamejcev, ki nočejo biti na enak način Slovenci, kot smo mi, ne maramo, in ljudi iz "mešanih zakonov" tudi ne. V tej sijajni zgodovini izključevanja, ki je popolnoma enako interpretirana tako na 'levi' in 'desni' polovici strokovne in politične scene, pa zdaj "izumiramo": komaj dober milijon in pol nas je "pravih" in "avtohtonih" Slovencev, čeprav bi Slovenija lahko prehranila osem milijonov ljudi; ogrožajo nas temne sile krivične zgodovine, sodržavljeni "nečiste krvi", grozeči priseljenci in lastne ženske, ki nočejo rojevati.²⁴ Taka je v glavnih potezah vsaj

* * *

²⁴ Zanimiv je direktno kulpabilizirajoč ton tovrstnih novinarskih poročil, ki nizko rodnost s semantičnim trikom "me, Slovenke" vpisuje zgolj v ženske, npr. takole: "Slovenke rojevamo premalo otrok, da bi ohranjale enako število prebivalcev ali, bolj strokovno, da bi bila zagotovljena enostavna reprodukcija. Rodnost v Sloveniji sicer upada že zadnjih sto let, vendar smo magično število, 2,14 otroka na žensko, ki še zagotavlja enostavno reprodukcijo, prebile nekje v 70. letih. Od takrat rojevamo vse manj otrok..." - Iz članka Milene Zupanič, Število Slovencev se skokovito zmanjšuje, *Delo*, 21. 11. 2001.

podoba tiste zgodovine in stanja slovenstva, kot ju slikajo – brez bistvenih razlik tako ‘levi’ kot ‘desni’ - mediji. Dodajmo k temu še kohorte “zavednih” kulturnikov, pa dobimo konsolidiran rasistični pogled, ki se predstavlja kot hkrati naraven in legitimen, in ki monopolizira vse in vsako javno sporočanje.

MEDIJSKA NATURALIZACIJA “OGROŽENE SLOVENSKE IDENTITETE”

Kot moramo takoj povedati, pri “vplivu” medijskih govorov na mnenja in poglede slehernika, ter na tisto skupno vednost (npr. o slavni ljudih in sploh zvezdnikih, o pomembnih dogodkih, katastrofah itd.), ki beroče (gledajoče, poslušajoče) občinstvo veže v (mestoma tudi svet obsegajočo) imaginirano skupnost, ki ima na ta način vzpostavljeno skupno izkustvo in kolektivni spomin (prim. Luthar 2003: 288), ne gre za kako posebno enostaven proces: mediji (katerih “svoboda” tudi ni kako posebej enoznačna demokratična vrednota) o dogodkih, ljudeh in drugih predmetih svojega obravnavanja nikakor ne “obveščajo” na kak “objektiven način”. Čeprav je namreč

... ideologija objektivnosti vrhovna ideologija novinarskega poklica, se praktično mediji nanjo zanašajo le, kadar poročajo o spopadu dveh jasno definiranih političnih akterjev (Janša - Drnovšek, opozicija – vladna koalicija, Izraelci – Palestinci,[²⁵] minister – sindikati). Takoj pozabijo na ideal objektivnosti, ko domnevajo, da o neki zadevi obstaja jasno prepoznaven splošni družbeni konsenz, kjer je težko določiti ‘suverena’ ali personaliziranega zastopnika enih ali drugih interesov, in kjer je zlo in dobro domnevno vsem jasno prepoznavno. V takem primeru mediji reproducirajo normalnost (ne pa realnost) ter na podlagi tega konsenza oz. predpostavljene strinjanja o nekem fenomenu reproducirajo ‘Mi-skupnost’. Žurnalista – profesionalca tedaj olajšano zamenja žurnalist-ljudski tribun (Luthar 2001:201-2).

* * *

²⁵ Avtorica primer te dihotomizacije gotovo ne omejuje le na slovenski medijski prostor, temveč ga očitno generalizira na veliko širše arene: v slovenskem medijskem govoru o konfliktu Izrael-Palestina namreč prevladuje hudo pristransko poročanje, ki zveni kot direkten nasledek nedeljenih propalestinskih simpatij izza časa jugoslovanske neuvrčenosti. Nedavno smo lahko v osrednjem slovenskem časniku *Delo* prebrali takole skrajno razčustvovan komentar ob pogrebu Jaserja Arafata, ki tudi neposredno budi spomine na ideološko zapovedana žurnalistična čustva ob smrti raznih socialističnih diktatorjev: “Nazadnje smo novinarji v tako velikem številu pred predsedniški kompleks prihiteli maja 2002, ko je izraelska vojska sklenila šesttedensko invazijo na Zahodni breg in obleganje Jaserja Arafata. V zadnjih dveh tednih smo šteli njegove zadnje ure le zato, da nam je na poti na njegov pogreb kot nasmejani duh, v peščinem oblaku z ruševin izraelskega razdejanja pred nosom pomolil kazalec in sredinec v obliki črke V.” - Gre za tekst z naslovom *Smo danes lahko vsi Palestinci?* novinarke Barbare Šurk v *Delu*, dne 12. 11. 2004, rubrika Tema dneva na prvi strani. – Članek mi je prijazno posredovala kolegica dr. Hannah Starman, vodja projektne skupine Judovske študije in antisemitizem v INV, iz arhiva slovenskih medijskih objav o Judih, judovstvu, bližnjevzhodni krizi in antisemitizmu, ki ga ta projektna skupina ureja.

Za obči duh te produkcije normalnosti (v nasprotju z realnostjo) se zdi, da so na slovenski medijski sceni stalno zadolženi nekateri posamezni novinarji, in da zadeva predstavlja, skratka, specializirano tematiko. Prebiranje novic iz, denimo, kulture, znanosti, gospodarstva komajda omogoča izluščanje kake ocene o tem, kakšno je "stanje naroda", še manj pa namige o kakem njegovem izumiranju (čeprav insinuacij te vrste tudi tam kar mrgoli, so pa semantično spretno prekrite). Pri tovrstnem eksplicitnem govoru pa torej gre za specialistično, osamosvojeno temo, ki se topično zlasti napolnjuje na dva načina: bodisi z izkoriščanjem senzacionalnih, škandaloznih in nenavadnih tematik (begunci, azilantje, "izbrisani", protislovenski filmi v Italiji, hajderjanci v Avstriji...), ali pa z melanholičnim recitiranjem poljudne variante prav tiste zgodovine in narodnjaškega strokovnjaštva, ki smo ju označili zgoraj. Poglejmo si obe varianti, ki ju je izrabil en sam članek. Prva:

Če slovenščino (nacionalno identiteto) kaj ogroža **od zunaj**, je to preplet gospodarskih, jezikovnih (angleščina, deloma nemščina) in kulturnih pritiskov in vplivov. Vsi delujejo posredno in niso plod velike zarote, čeprav včasih za njimi tiči preiščena politika (to velja zlasti za Avstrijo). (Poudarki izvirni).

Druga:

Slovenci smo za svoj jezik in identiteto občutljivi. To se zdi normalno – naša preteklost je zgodovina nenehnega, sistematičnega pritiska germanske in romanske države in civilizacijske gmote, nenehnega slovenskega etnično-geografskega krčenja, krčevite obrambe in težavnega prebijanja slovenščine v etabliran, v vseh pogledih uveljavljen jezik. Komaj smo se osamosvojili, že smo postali del druge skupnosti in ji oddali del suverenosti – prostovoljno, a po svoje zaradi objektivne razvojne prisile. Vstop v EU je del slovenskega odpiranja in prepletanja s svetom. To odpiranje prinaša nekatere nevarnosti, tudi za jezik in identiteto...²⁶

Tej melanholični poetiki je v istem sestavku ob koncu dodan tudi odkrito didaktičen, previden "optimizem", ki mimogrede ošvrkne in nevtralizira zaskrbljenost, ki jo je poprej zbudil, o vseh treh obsesivnih javnih temah slovenstva, "identitete", rodnosti in "avtohtonosti":

V odnosu do jezika in nacionalne identitete nam najbolj manjka mirna samozavest. Čudno to niti ni. Zgodovinsko smo se bili vajeni braniti z zapiranjem vase, komaj smo dobili lastno državo, pa smo jo deloma spet "odstopili". Kot ves svet nas pretresa globalizacija s svojimi kulturnimi in drugimi

* * *

²⁶ Janko Lorenci v članku Kakor kaktus na balkonu, *Delo*, 25. 5. 2004.

šoki, njen poglavitni skupni imenovalec na psihološki ravni pa je negotovost. Tu je tudi eden bolj nenavadnih (bolje ko gre ljudem, manj otrok imajo) in razmeroma novih strahov Zahoda – zamolkla bojazen, da bodo narodi demografsko usihali ali celo izumrli. Vendar odločno prevladujejo razlogi za nacionalno samozavest, in to bi si Slovenci lahko počasi vbili v glavo, tudi če bomo zaradi tega imeli kak razlog manj za tarnanje. Narod je in bo majhen, a še nikoli nas ni bilo toliko; vedno bolj smo izobraženi, dovolj patriotski, imamo svojo državo, razvojno scela še vedno napredujemo. Tu je tudi skozi zgodovino preverjena jezikovna in nacionalna trpežnost. Naš nacionalni obstoj ni bil kljub neznankam globalizacije še nikoli v zgodovini tako varen kot ta čas. Tako si lahko privoščimo nekaj manj napadalnosti in servilnosti in nekaj več samozavesti ter zdrave lahkomiselnosti – bo že kako. Navsezadnje smo tudi Mediteranci.

Medijski govor torej sugerira, da je samoumevno rasistični modernistični pogled na slovenstvo sicer v celoti veljaven in pravilen, da pa ga je treba trpeti z zmernim optimizmom; rešitev namreč ni ("bo že kako"); to je sporočilo, ki ima v strokovnjaškem govoru bistveno bolj alarmantno uglašeno inačico, npr. takole: "Slovenija je pred blokadami, ki se jih še sploh ne zaveda. Ogrožena je materialno in eksistenčno, nacionalno in duhovno."²⁷

Posebna poteza medijskega govora je tudi naturalizacija sovražnih govorov (in dogajanj, ki so sicer dojeta kot nevarnost) v normalnost, večinoma z inventivnim, ublaževalnim preimenovanjem, takole:

O tem [priseljavanju, op. I.Š.] živo razpravlja vsa zahodna Evropa. ... Pri nas ostaja vse tiho. Doživljamo sicer valove prebežnikov, ki v ogromni večini pri nas sploh ne nameravajo ostati, a že na te začasne zbegane goste reagiramo tako živčno in nerodno, da se je **alergičnost na tujce** verjetno precej povečala. Kljub vsemu v Sloveniji za zdaj ne moremo govoriti o splošni ksenofobiji, ampak prej o **nekakšni ksenoskepsi**. Dejstvo je, da bo tudi Slovenija potrebovala občutno priseljavanje (poudarki I.Š.).²⁸

SKLEP

Po vsem povedanem je sklep mogoče napraviti zelo jedrnato; pa tudi v duhu napovedi s projekta, s katerega avtorji v tem zvezku poročamo, ki je govorila o možnih načinih premoščanja obeh temeljnih percepcij etničnega razlikovanja, kot ju ponazarja razlika med uvodoma navedenima izjavama: "v Sloveniji živijo

* * *

²⁷ Marko Kos v članku Se Slovenci sploh zavedamo posledic staranja prebivalstva?, *Delo*, 25. 2. 2003.

²⁸ Janko Lorenci, članek Narod v rikvercu. *Sobotna priloga, Delo*, 17. 3. 2001.

različne etnične skupine" in "v Sloveniji potekajo procesi etničnega razlikovanja." Če bi se slednjemu razumevanju odločilno približala vsaj strokovni in (iz strokovnega ključno obveščeni) politični govor in če bi bilo neetično strokovnjaštvo uspešno diskreditirano, bi to gotovo pomenilo tudi preobrat v drugih javnih govorih o neprehodnih razlikovanjih – menda vsaj v medijskem.

Izpovejmo to misel z zaključnim komentarjem zgoraj obravnavanega zakonskega predloga. Če bi namreč ta slovenstvo razumel povsem zunaj psevdobioloških pojmovanj, bi imel priložnost kulturno skupnost slovenstva nagovoriti na bistveno bolj tvoren in uspešen, po naši presoji pa tudi hudo potreben način. Če bi tovrsten zakonski predlog državo Slovenijo razumel kot dedinjo vseh prejšnjih oblastnih tvorb na svojem ozemlju in hkrati, v skladu z veljavno ustavno opredelitvijo, resnično in izključno kot državo svojih državljanov (in prebivalcev), bi se lahko lotil konstruktivne "poprave" posledic vrste zgodovinskih dogodkov, ki so prebivalce na ozemlju današnje države Slovenije, državljane teh bivših držav, v različnih časih in okoliščinah pognale po svetu: avstroogrska, starojugoslovanska in italijanska revščina, socialistično dušenje smiselnega gospodarstva in osebnih samouresničitev, politična preganjanja vseh barv in provenienc, izgoni in deportacije, in nenazadnje neprostovoljni "beg možganov", ki jih povzročata vztrajno provincialna, pač narodnjaška "znanost" in "kultura". Če bi zakonski predlog tem ljudem in njihovim potomcem ponudil možnost repatriacije, in/ali možnost posebnih vezi z državo Slovenijo, bi imel sprejet tovrsten zakon znaten potencial za izboljšanje tako demografskih, kulturnih kot tudi ekonomskih razmer v Sloveniji. Če bi ustava in zakoni, ki urejajo kulturno različnost v Sloveniji in odnos do slovenstva zunaj meja Slovenije pojem "avtohton" nadomestili, na primer, s pojmom "zgodovinski", bi morda, v zelo optimistični projekciji, tako rekoč avtomatično odpadla vsaj polovica zgoraj naštetih moralističnih dilem, ki se lažno predstavljajo kot "znanstvene".²⁹

In če bi imela Slovenija načrtno, pametno vodeno imigracijsko politiko, razumne in aktivne integracijske ukrepe, strokovno podprto razumevanje narave svojega "zamejstva", "zdomstva" in "izseljenstva" (pa tudi "državljanstva"!)" kot legitimnih variant in delov slovenstva, ki ga ne bi čistunsko določale rasistične predstave o takih nebulozah, kot so "mešani zakoni" in "izumirajoča slovenščina", gojenje jezikov prednikov, negovanje folklornih simbolov in versko svobodo pa bi gledala kot normalne, nikogar ogrožujoče prakse, ki jih država lahko mirno dejavno podpira, bi slovenstvo končno dobilo priložnost, da namesto

* * *

²⁹ Vendar na tem mestu to predlagam z veliko mero previdnosti, na katero me je odločilno opozoril komentar kolege dr. Mirana Komaca. Po vsem povedanem namreč res ni razloga, da bi verjeli v očiščevalno moč epiteta "zgodovinsko" ob tem, da je celotna nacija (nacionalne) zgodovine tako zelo prežeta z mitologijami čistosti, in z modernistično metodo *ex aequo* vzpostavljanja smisla zgodovinskih dogodkov.

provincialnega, ekskluzivističnega, ksenofobnega rezervata postane ekspanzivna in perspektivna kulturna in politična skupnost. Taka bi namreč morala biti resnično patriotska politična vizija slovenstva – ki pa jo prevladujoči strokovnjaški govor, za katerega je videti, da ima dandanes kar neprebojen monopol, učinkovito onemogoča.

REFERENCE:

- Avšič, Jaka. 1946. Naš prvi pohod v Beneško Slovenijo. Ljubljana: Znanstveni inštitut – Oddelek za mejna vprašanja.
- Buchowski, Michał. 2004. Hierarchies of knowledge in central-eastern European anthropology. V: Šumi in Starman (ur.), 2004, str. 5 – 14.
- Bufon, Milan. 1992. Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost. Trst: ZTT.
- Deloria, Vine Jr. in Daniel R. Wildcat. 2001. Power and place. Golden, CO: Fulcrum.
- Dolenc, Danilo. 2004. Priseljavanje v Slovenijo iz območja nekdanje Jugoslavije po II. svetovni vojni. V: Komac, Miran in Mojca Medvešek (ur.), 2004.
- Čepič, Mitja in Ana Vogrinčič. 2003. Tujec in tuje v učbenikih. Kritična diskurzivna analiza izbranih primerov iz učbenika zgodovine. *Teorija in praksa*, 2003, let. 40, št. 2, str. 313-334.
- Hrvatina, Anton. 2004. Sovražna brezbriznost. [Intervju s poslancem narodnosti Robertom Batellijem]. V: *Mladina*, 12. januar 2004, http://www.mladina.si/tecd-nik/200402/clanek/slo-manjsine-anton_hrvatina/ (pristop: 14. 1. 2005).
- Jones, Doug. 2003. Kinship and Deep History: Exploring Connections between Culture Areas, Genes, and Languages. *American anthropologist*, 105/3, str. 501-514.
- Južnič, Stane. 1993. Identiteta. Ljubljana: FDV.
- Knežević Hočevar, Duška. 1999. Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe : domačinska zamišljanja nacije in lokalitete. Ljubljana: Založba ZRC.
- Knežević Hočevar, Duška. 2003. Medijska govorica o nacionalni reprodukciji v postsocialistični Sloveniji. *Teorija in praksa*, 40/2, str. 335-356.
- Knežević Hočevar, Duška. 2003a. Idejno ozadje esencialističnih predstav o rodnosti v treh primerih presoj nacionalne populacije. *Družboslovne razprave*, 19/43, str. 29-46.
- Knežević Hočevar, Duška. 2004. Vanishing nation: discussing nation's reproduction in post-socialist Slovenia. V: Šumi in Starman (ur.), 2004, str. 22 – 30.
- Komac, Miran. 1990. Politična kultura, narodnostna identiteta, migracijski procesi in etnorazvoj. Protislovja narodnostnega razvoja Slovencev v Videmski pokrajini. Ljubljana: FDV (doktorska disertacija).
- Komac, Miran. 2004. Varstvo "novih" narodnih skupnosti v Sloveniji. V: Komac, Miran in Mojca Medvešek (ur.), 2004.

- Komac, Miran. 2004a. Uvod. V: Komac, Miran in Mojca Medvešek (ur.), 2004, str. i – iv.
- Komac, Miran in Mojca Medvešek (ur.), 2004. Percepcije slovenske integracijske politike. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Luthar, Breda. 2001. Žurnalizem: poetika skupnosti pod krinko kronologije dogodkov. *Teorija in praksa*, 38/2, str. 201-212.
- Luthar, Breda. 2003. Produkcija lokalne slave. *Teorija in praksa*, 40/2, str. 287 – 312.
- Predlog zakona o odnosih republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja. 2004. Zbirke Državnega zbora RS - predlogi zakonov, Ljubljana, 13. maj 2004, http://www2.gov.si/zak/Pre_Zak.nsf/0/71743673e1e8d4efc1256ea800326194?OpenDocument. (pristop: 3. 2. 2005).
- Roter, Petra. 2004. Opredeljevanje manjšin. V: Komac, Miran in Mojca Medvešek (ur.), 2004.
- Sedmak, Mateja. 2002. Kri in kultura. Etnično mešane zakonske zveze v Slovenski Istri. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Knjižnica Annales Majora.
- Starc, Gregor. 2004. Power struggle in the black box of sport: sport as the arena of Slovenian nationalism (Oblastni boj v črni skrinjici športa: šport kot arena slovenskega nacionalizma) : doktorska disertacija. Ljubljana: ISH. 265 str.
- Šumi, Irena. 2000. Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji. Ljubljana: Založba ZRC.
- Šumi, Irena. 2000a. Slovensko narod(nost)no vprašanje: akademska tradicija ali ideologija?. *Časopis za kritiko znanosti*, 28/198-199, str. 257-271.
- Šumi, Irena. 2001. The Slovenian 'national question': an academic tradition or an ideology?. V: Podnar, Gregor (ur.). *Vulgata : Kunst aus Slowenien : 12. Mai - 24. Juni 2001, Neuer Berliner Kunstverein*. Berlin: Neuer Berliner Kunstverein; Ljubljana: Galerija Škuc, str. 1-18 (supplement).
- Šumi, Irena. 2003. What do state borders intersect? Natives and newcomers in Val Canale, Italy. *Focaal - European Journal of Anthropology*, št. 41, str. 83-94.
- Šumi, Irena in Hannah Starman (gost. ur.). 2004. *The anthropology of East Europe review*, 22/2. Ithaca, NV: Field and International Study Program, College of Human Ecology, Cornell University and Dept. of Sociology and Anthropology, Central Connecticut State University.
- Therman, Eeva in Millard Susman. 1993. Human Chromosomes (3. izdaja). New York: Springer-Verlag.

- Wildcat, Daniel R. 2004. Preliminary reflections on the challenges of rethinking post-colonial and post-socialist realities. V: Šumi in Starman (ur.), str. 92-98.
- Wildcat, Daniel R., Irena Šumi in Deloria, Vine Jr. 2004. Commentary: a response to Doug Jones. *American anthropologist*, 106/3, str. 641.
- Zupančič, Jernej. 1999. Slovenci v Avstriji. Ljubljana: Inštitut za geografijo.